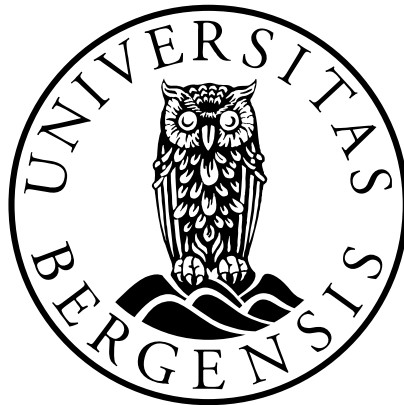

Tilretteleggingsbetalinger – straffbar korrupsjon eller lovlig nødhandling?

*Om grensene for nødrett i forbindelse med
korrupsjon*

Kandidatnummer: 10

Antall ord: 14898

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

08.06.2020

INNHALDSFORTEGNELSE

1	Innledning	4
1.1	Tema og aktualitet	4
1.2	Problemstilling og avgrensninger	5
1.3	Metode og rettskildebruk	6
1.4	Definisjoner og typetilfeller	7
1.4.1	Korrupsjon	7
1.4.2	Tilretteleggingsbetalinger	7
1.4.3	Typetilfeller	8
1.5	Jurisdiksjonsspørsmål	9
1.6	Fremstillingen videre	10
2	Bakgrunn og begrunnelser for korrupsjonsbestemmelsen	12
3	Grensene for korrupsjon	14
3.1	Vilkårene etter § 387 bokstav b	14
3.2	Utlørlighetskravet	15
3.2.1	Kort om terskelen generelt	15
3.2.2	Momenter	15
3.2.3	Konkret om tilretteleggingsbetalinger	18
3.2.4	Forholdet mellom "utilørlig" som rettsstridsreservasjon og nødrett som straffrihetsgrunn	22
4	Grensene for nødrett	26
4.1	Oversikt	26
4.2	Interessekravet	27
4.3	Farekravet	28
4.4	Formålskravet	30
4.5	Subsidiaritetetskravet	32
4.6	Proporsjonalitetetskravet	34
4.6.1	Oversikt	34
4.6.2	Sammenlignbare områder	35
4.6.3	Verdienes status i rettsordenen	38
4.6.4	Manglende forebygging	40
4.6.5	Interesseavveiningen i hvert enkelt typetilfelle	42
5	Sammenfatning og avsluttende refleksjoner	46

Kildeliste..... 49

1 Innledning

1.1 Tema og aktualitet

Oppgavens tema er korrupsjon som en nødrettshandling. Mer konkret tar oppgaven for seg såkalte tilretteleggingsbetalinger, som er bestikkelser for å få offentlige tjenestemenn til å utøve myndighet, og rettmessigheten av disse når de foretas i en nødsituasjon.

Korrupsjon er og har lenge vært et svært skadelig fenomen for samfunnet og truer til stadighet demokratiet. Karakteristisk for korrupsjon er at det foregår i det skjulte og er vanskelig for myndighetene å oppdage og bevise. I tillegg har økt globalisering ført til at korrupsjon begås i stadig større omfang og er av en annen karakter enn tidligere. Dette er fordi korrupsjonen ikke bare påvirker samfunnsforholdene nasjonalt, men også gir ringvirkninger i andre land og for internasjonal handel.¹

Det har derfor, spesielt i de siste årene, blitt satt et økt fokus på antikorrupsjon, både nasjonalt og globalt. Den någjeldende straffeloven kriminaliserer korrupsjonshandlinger i §§ 387-389, som er en videreføring av bestemmelsene i den gamle straffeloven 1902 §§ 276a-276c.² Bestemmelsene ble vedtatt i 2003 og var ment å ivareta Norges folkerettslige forpliktelser etter tre internasjonale konvensjoner mot korrupsjon ("korrupsjonskonvensjonene").³ Dette gjelder Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions ("OECD-konvensjonen"), Criminal Law Convention on Corruption ("Europarådskonvensjonen") og United Nations Convention against Transnational Organized Crime ("FN-konvensjonen").

Korrupsjon er likevel ofte en forutsetning for handel og næringsliv i visse land. Dette gjelder særlig i form av tilretteleggingsbetalinger, hvor offentlige tjenestemenn gjerne nekter å utføre den aktuelle og nødvendige tjenestehandlingen uten å bli bestukket.⁴ Normalt må aktørene i

¹ Jf. for eksempel Council of Europe, "Explanatory report to the Criminal Law Convention on Corruption" ("Europarådsveiledningen"), s. 10 punkt 47.

² Hhv. lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven – strl.) og lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven 1902 – strl. 1902).

³ Lov 4. juli 2003 nr. 79; Ot.prp.nr. 78 (2002-2003) s. 7 flg.

⁴ Se for eksempel Stordrange (2014) s. 166 eller United Nations Office on Drugs and Crime, "Legislative Guide for the implementation of the United Nations Convention against Corruption", ("FN-veiledningen") s. 4.

slike situasjoner se seg tjent med å følge loven og gjøre det som kreves, enten det er å trekke seg tilbake eller søke å få myndighetshandlingen utført på annet vis.

Problemer oppstår imidlertid dersom dette ikke lar seg gjøre uten å sette viktige interesser i fare, og det blir aktuelt å begå korrupsjon som en nødrettshandling. Nødrett reguleres i strl. § 17 som en generell straffrihetsgrunn. For at borgerne skal kunne handle på den riktige siden av loven når det gjelder straffbar og rettmessig korrupsjon, i lys av nødrettsbestemmelsen, er det avgjørende at grensen er tydelig og klarlagt. Reguleringen av både nødrett etter § 17 og korrupsjon etter § 387 er imidlertid utstrakt skjønnsmessig og beror på brede interesseavveininger etter vage retningslinjer. Temaet fordrer derfor en nærmere juridisk analyse av grensene for nødrett i forbindelse med korrupsjon.

1.2 Problemstilling og avgrensninger

På denne bakgrunn er oppgavens hovedproblemstilling *om og eventuelt i hvilke tilfeller korrupsjon i form av tilretteleggingsbetalinger kan begås i medhold av nødrett.*

Korrupsjonsbestemmelsen i strl. § 387 lyder som følgende:

Med bot eller fengsel inntil 3 år straffes den som

- a) for seg eller andre krever, mottar eller aksepterer et tilbud om en utilbørlig fordel i anledning av utøvelsen av stilling, verv eller utføringen av oppdrag, eller
- b) gir eller tilbyr noen en utilbørlig fordel i anledning av utøvelsen av stilling, verv eller utføringen av oppdrag.

Med stilling, verv eller oppdrag i første ledd menes også stilling, verv eller oppdrag i utlandet.

Bestemmelsen skiller altså mellom mottaker av betalingen etter bokstav a (passiv korrupsjon) og den som yter betaling etter bokstav b (aktiv korrupsjon). Temaet tilretteleggingsbetalinger som en nødhandlung oppstår normalt når det er mottakeren som tar initiativet til betalingen og giveren som havner i en presset situasjon. I lys av oppgavens problemstilling er det derfor mest praktisk å vurdere aktiv korrupsjon etter bokstav b. Passiv korrupsjon vil sjelden oppfylle vilkårene for nødrett, ettersom særlig kravet om at skaden ikke kan "avverges på

annen rimelig måte" etter strl. § 17 vanskelig er oppfylt dersom vedkommende selv tar initiativet til korrupsjonen.⁵

I oppgaven er flere av eksemplene på korrupsjonshandlinger som presenteres i punkt 1.4.3 foretatt på vegne av foretak, noe som kan aktualisere bruk av foretaksstraff etter strl. kapittel 4. Av hensyn til oppgavens omfang vil oppgaven likevel avgrenses mot foretaksstraff, siden det reiser flere temaer som faller noe utenfor oppgavens hovedproblemstilling.

Videre avgrenser oppgaven mot øvrige straffrihetsgrunner som nødverge og selvtekt, selv om slike også kan tenkes å bli påberopt ved korrupsjon. Utenfor oppgavens kjerneområde faller også de øvrige korrupsjonsbestemmelsene i strl. kapittel 30. Bestemmelsene i §§ 18-19 og 388-389 vil følgelig ikke behandles nærmere. Endelig vil oppgaven heller ikke behandle andre straffebud korrupsjonshandlingen kan tenkes å oppfylle, som for eksempel medvirkning til tjenestefeil etter strl. § 171, jf. § 15.

1.3 Metode og rettskildebruk

En utfordring med temaet korrupsjon som en nødhandling, særlig tilfellene av tilretteleggingsbetalinger, er at det ikke har vært gjenstand for særskilt behandling i rettskildene, hverken i lov, forarbeider, rettspraksis, teori eller øvrige kilder.

Jeg vil derfor ta utgangspunkt i de aktuelle lovtekstene i strl. §§ 17 og 387 generelt, før jeg ser hen til hvordan tilgrensende og sammenlignbare tilfeller og problemstillinger er blitt løst konkret i rettskildene for øvrig. Hvilken vekt slike sammenligninger kan tillegges vil bero på hvordan ulike reelle hensyn spiller inn. I lys av det konkrete rettskildebildet vil dermed oppgavens hovedproblemstilling løses gjennom en form for induserende analyse.⁶ Med dette mener jeg at enkeltelementer fra regelsettene vil søkes å sammenstilles for å kunne danne grunnlag for det resultatet som mest naturlig fremstår som gjeldende rett. For eksempel vil jeg sammenstille enkeltavgjørelser fra høyesterettspraksis for å undersøke om de til sammen gir uttrykk for en generell rettssetning.

⁵ Strl. § 17 vil presenteres i fulltekst i punkt 4.1.

⁶ Se for eksempel Monsen (2014) s. 220 om induksjonsanalogi.

1.4 Definisjoner og typetilfeller

1.4.1 Korrupsjon

Begrepet *korrupsjon* er ikke i seg selv definert hverken i norsk straffelovgivning eller de internasjonale korrupsjonskonvensjonene. Bakgrunnen er trolig at korrupsjon er en fellesbetegnelse på vidt forskjellige typetilfeller, noe som gjør det vanskelig å kortfattet forklare fenomenet uten å innskrenke eller utvide det tilsiktede virkefeltet.

I den norske straffeloven begrenses korrupsjon i § 387 til ytelse eller mottak av en utilbørlig fordel i forbindelse med offentlige eller private ansettelsesforhold. I denne oppgaven vil jeg følge denne avgrensningen for korrupsjonsbegrepet. Uttrykket "bestikkelse" sikter både i praksis normalt og i denne oppgaven til samme handling som korrupsjon.⁷ Begrepet "tilretteleggingsbetaling" er derimot anvendt for en bestemt type korrupsjonshandlinger. Dette behandles særskilt i neste avsnitt.

1.4.2 Tilretteleggingsbetalinger

Som nevnt ovenfor angår oppgavens hovedproblemstilling tilretteleggingsbetalinger og hvorvidt slike kan ytes som en nødhandling. Betalingstypen benevnes med flere forskjellige navn i tillegg til betegnelsen tilretteleggingsbetalinger, herunder det engelske "facilitation payments", "smøringspenger" etc. I oppgaven vil uttrykket tilretteleggingsbetalinger bli brukt gjennomgående.

Betalingstypen er forklart i forarbeidene til korrupsjonsbestemmelsene som "små betalinger som er nødvendige i enkelte land for å få offentlige tjenestemenn til å gjøre jobben sin".⁸ Definisjonen er uklar og vag med hensyn til blant annet hvorvidt det er begrenset til visse funksjoner som utstedelse av lisenser og bevilninger, eller om det gjelder all form for myndighetsutøvelse.

Tilsvarende definisjon anvendes i andre kilder,⁹ og Transparency International presiserer den ellers vage definisjonen ved å omtale det som en liten bestikkelse "made to secure or expedite

⁷ Jf. hhv. NOU 2002: 22 s. 38. Om begrepsbruken nærmere, se Stordrange (2014) s. 126 flg.

⁸ Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) s. 15.

⁹ For eksempel OECD Working Group on Bribery in International Business Transactions, "Commentaries on the Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions", s. 12, punkt 9.

the performance of a routine or necessary action to which the payer has legal or other entitlement."¹⁰ Det synes derfor at det ikke er nok at betalingen er gitt for å oppfordre en offentlig tjenestemann til å utøve sin myndighet, men det må gjelde myndighetsutøvelse i form av en ytelse betaleren har en form for rettighet til. Det er slik uttrykket normalt er forstått og anvendt i praksis, og vil bli anvendt i denne oppgaven.¹¹

1.4.3 Typetilfeller

Begjæring om og utføring av tilretteleggingsbetalinger foregår til stadighet, men blir sjelden dokumentert. Dette kan blant annet skyldes at eventuelle politianmeldelser om korrupsjon i utlandet henlegges og destrueres eller at forholdet ikke anmeldes som følge av trusler om øvrige konsekvenser.¹²

For å kunne vise til situasjoner som kan oppstå i virkeligheten ved drøftelsene i oppgaven har jeg derfor konstruert noen praktiske typetilfeller av tilretteleggingsbetalinger. Typetilfellene og variasjoner innenfor disse vil anvendes gjennomgående i oppgaven.

Typetilfellene:

1. Havnesjef-tilfellet: Et skip ønsker å legge til kai i en afrikansk kyststat, og havnesjefen forteller skipets kaptein at dette bare vil tillates dersom havnesjefen blir betalt i form av penger eller varer fra skipslasten. Havnesjefen legger til at dersom det ikke betales, vil han sende en gruppe pirater (som sitter klare i en båt like ved havnen) til skipet for å skyte mannskapet en etter en frem til betalingen han krever er gitt.
2. Grensevakt-tilfellet: På grensen inn til Jemen har en grensevakt satt en nordmann på forretningsreise for et stort shippingselskap i varetekt begrunnet med mistanke om straffbart forhold. Han får ikke opplyst hva mistanken knytter seg til, når han kan få snakke med en advokat eller andre, eller hvor lenge varetekten vil pågå. Grensevakten

¹⁰ Transparency International er en global, ikke-statlig organisasjon som arbeider med antikorrupsjon; Transparency International, "Corruptionary A-Z: Facilitation Payments", Transparency.org. Definisjonen kan sies å være basert på en sammenholdelse av blant annet korrupsjonskonvensjonene, den amerikanske Foreign Corrupt Practices Act, og praksis.

¹¹ Se for eksempel PricewaterhouseCoopers, "Gjennomgang av korrupsjonsregelverk, antikorrupsjonstiltak og eierstyring", s. 27, Regjeringen.no.

¹² I denne relasjon har Transparency International Norge laget en samling av dilemmaer tilknyttet korrupsjonshandlinger basert på erfaringer meldt inn fra forskjellige aktører og organisasjonen selv; Transparency International Norge, "Antikorrupsjon dilemmasamling", Transparency.no. Samlingen bekrefter derfor at slike situasjoner til stadighet oppstår i praksis.

forteller at han ikke vil la nordmannen kontakte advokat eller noen andre med mindre nordmannen eller selskapet overfører en viss sum penger til et kontonummer han oppgir.

3. Fabrikk-tilfellet: Et stort, norsk industriselskap som produserer sprengningsstoffer til byggeselskaper har etablert en fabrikk i utlandet. Fabrikken har en nordmann som driftsansvarlig. Sent en kveld oppdager han at forbindelsen mellom fabrikkens og myndighetenes strømnnett er brutt. Dette påvirker blant annet oppbevaringsrommet for ferdigproduserte sprengstoffer, som må lagres under en viss temperatur for å være sikret. Den driftsansvarlige kontakter myndighetenes elektriker, som svarer med at de kun vil rykke ut utenom normal arbeidstid om selskapet bistår med materialer og arbeidskraft til et byggeprosjekt han jobber på ved siden av jobben som elektriker for myndighetene.

4. Nødhjelp-tilfellet: Et fly med humanitære bistandsarbeidere, lastet med bistandsartikler som medisiner, matrasjoner og beholdere med rent vann, lander på en flyplass i nærheten av et kriserammet område. På flyradioen blir det opplyst at hverken menneskene eller godset kan tillates innpass i landet med mindre bistandsorganisasjonen gir pengestøtte til presidentens valgkampanje for nyvalget.

1.5 Jurisdiksjonsspørsmål

Typetilfellene av korrupsjon hvor nødrett kan bli aktuelt, herunder hvor krav om tilretteleggingsbetalinger typisk fremsettes i praksis, foregår for det meste i utlandet.¹³ Et sentralt spørsmål er derfor i hvilken grad norsk straffelovgivning gjelder for korrupsjon begått i utlandet.

Reglene om straffelovens geografiske virkeområde er gitt i §§ 4-6. I strl. 1902 fulgte det eksplisitt av § 12 at loven fikk anvendelse på korrupsjon begått i utlandet. I straffeloven 2005 er ikke korrupsjon nevnt konkret på samme måte.¹⁴ Straffelovens anvendelse utenfor norsk territorium etter § 4 må dermed hjemles enten i § 5 eller § 6. Forankring i § 5 kan være problematisk både juridisk og praktisk, ettersom det her etter første ledd nr. 1 kreves at forholdet også er straffbart i landet der handlingen er begått. Ikke alle land har straffesanksjonert korrupsjonshandlinger, og av de som har det, favner ikke alle

¹³ Enkelte tilfeller har likevel oppstått, for eksempel i den såkalte Lorentzen-saken fra Bergen, skrevet om i Liv Sofie Okkenhaug, "Korrupsjonsfri kommune", *Bergens Tidende*, Bt.no.

¹⁴ Bakgrunnen for endringen er ikke kommentert nærmere av lovgiver.

lovbestemmelsene nødvendigvis like vidt. Grensene for straffeansvar kan da være vanskelige å kartlegge for norske jurister.

Det følger imidlertid av § 6 at straffeloven, uavhengig av vilkårene i § 5, får anvendelse for handlinger Norge har "rett eller plikt til å straffeforfølge" etter "overenskomster med fremmede stater eller etter folkeretten for øvrig". Som nevnt innledningsvis er korrupsjonsbestemmelsene i §§ 387-389 ment å ivareta Norges folkerettslige forpliktelser tilknyttet korrupsjonslovgivning etter både Europarådskonvensjonen, OECD-konvensjonen og FN-konvensjonen. Det følger av de respektive konvensjonenes jurisdiksjonsbestemmelser at medlemsstatene forpliktes til å sikre seg jurisdiksjon ved handlinger begått blant annet av en av partenes borgere i utlandet mot utenlandske offentlige ansatte.¹⁵ Dette innebærer at Norge både har "rett og plikt" til å gjøre slike handlinger straffbare. Følgelig er slik form for korrupsjon omfattet av straffelovens geografiske virkeområde, jf. § 6.

Det bemerkes i denne forbindelse at det er fremsatt et lovforslag om endringer av jurisdiksjonsreglene i straffeloven § 5 til å eksplisitt omfatte korrupsjon begått i utlandet.¹⁶ Førstegangsbehandling ble utført 3. juni 2020, og forslaget ble vedtatt. Dato for annengangsbehandling er per 3. juni 2020 ennå ikke satt.

I det videre forutsettes det at handlingene som omtales er underlagt norsk jurisdiksjon i medhold av §§ 5 eller 6.

1.6 Fremstillingen videre

Siktemålet med oppgaven er å avklare om og i hvilken grad nødrett som straffrihetsgrunn kan påberopes ved korrupsjon i form av tilretteleggingsbetalinger etter gjeldende rett.

Før oppgavens hovedproblemstilling behandles, belyses kort de rettspolitiske hensyn som begrunner reglene om korrupsjon i punkt 2. Grunnen til dette er at disse hensynene vil bli brukt som tolkningsmomenter i hoveddelens drøftelser, blant annet for å fastslå den nedre grense for korrupsjon. I tillegg avhenger deler av nødrettsvurderingen på en interesseavveining. Interessene som korrupsjonsbestemmelsene er ment å verne får derfor relevans ved drøftelsen av korrupsjon som en nødrettshandling.

¹⁵ Jf. henholdsvis Europarådskonvensjonen art. 17, OECD-konvensjonen art. 4 og FN-konvensjonen art. 15.

¹⁶ Prop. 66 L (2019-2020) s. 105 flg. og Innst. 328 L (2019-2020) s. 5 flg.

Vilkårene for korrupsjon behandles i punkt 3, med hovedvekt på vilkåret "utilbørlig". Ved tilretteleggingsbetalinger kan det diskuteres om kravet til "utilbørlig fordel" i det hele tatt er oppfylt, spesielt når gjerningspersonen er i en presset situasjon. Utilbørlighetsstandarden aktualiserer med dette problemstillingen om forholdet mellom rettsstridsreservasjoner og straffrihetsgrunner, som jeg drøfter særskilt i punkt 3.2.4. Innholdet i utilbørlig-vilkåret har imidlertid betydning for denne vurderingen, og gjennomgås derfor først.

Videre fokuseres det i punkt 4 særlig på vilkårene for nødrett og i hvilken grad disse vil være oppfylt ved typetilfellene nevnt i punkt 1.4.3. Typetilfellene sammenfattes på slutten av punkt 4 før problemstillingen konkluderes på i punkt 5.

2 Bakgrunn og begrunnelser for korrupsjonsbestemmelsen

Korrupsjon kan oppstå i enhver kultur med graderte maktstrukturer, og er derfor et universelt fenomen og samfunnsproblem. Korrupsjon som gjenstand for straff kan spores helt tilbake til en babylonsk lovbok datert rundt 2250 f.Kr.,¹⁷ og kan dermed synes å ha vært straffesanksjonert så lenge det har eksistert formaliserte strafferettssystemer.

Et særtrekk ved straffebestemmelser mot korrupsjon er at de er ment å verne vidt forskjellige interesser, fra både den private og offentlige sfære, knyttet til både enkeltpersoner og fellesskapet, nasjonalt og internasjonalt. Det heter derfor i fjerde avsnitt i fortalen til Europarådskonvensjonen at korrupsjon "truer rettsstaten, demokratiet og menneskerettighetene, undergraver godt styresett, billighet og sosial rettferdighet, vrir konkurransen, hindrer økonomisk utvikling og utgjør en fare for stabiliteten i demokratiske institusjoner og samfunnets moralske grunnlag".¹⁸

Hensynene som begrunner korrupsjonsbestemmelsene kan deles inn i fire hovedkategorier, herunder hensynet til korrekt og lovlig myndighetsutøvelse, hensynet til sunn konkurranse og åpenhet i det private marked, hensynet til befolkningens tillit til myndighetene og næringslivet, og hensynet til ringvirkningene og de øvrige skadelige konsekvensene i samfunnet.

Med hensynet til korrekt og lovlig myndighetsutøvelse siktes det til at ved korrupsjon skapes mulighet for at myndighetsutøvelsen bygges på annet enn saklighet, rettferdighet og likhetshensyn, og fare for utenforliggende påvirkning.¹⁹

I privat sektor har korrupsjon sammenheng med hensynet til sunn konkurranse, rettferdige markedsvilkår og åpenhet i det private marked. Transparens, samspill og gjensidig respekt mellom de forskjellige aktørene i næringslivet, og forbrukerne og næringsaktørene seg imellom, er betingelser for en god økonomi.²⁰

¹⁷ På engelsk kalt "The code of Hammurabi". Bestikkelse er nevnt i § 4, jf. Harper (1999) s. 11.

¹⁸ Hensynene er gjengitt i blant annet NOU 2002: 22 s. 11 og Rt. 2012 s. 243, avsnitt 26.

¹⁹ Ifølge NOU 2002: 22 s. 30 har derfor korrupsjonsforbud for det offentlige sammenheng med krav til habilitet og saklighet.

²⁰ Mangel på disse elementene kan føre til kartellvirksomhet, jf. Søreide (2011) punkt 2.2.

Videre fremholdes det i forarbeidene at i offentlig sektor er befolkningens tillit "en forutsetning for et stabilt demokrati" og "en velfungerende offentlig administrasjon".²¹ Begrunnelsen er at uten tillit til at myndighetsutøvelsen foregår i tråd med lov, saklighet og integritet, vil borgerne i mindre grad respektere myndighetspersonene og deres vedtak, noe som kan medføre blant annet økt kriminalitet og uro.²²

For det private marked fører manglende tillit fra publikum til at forbrukerne handler ut fra andre faktorer enn det kvalitative og prismessige beste tilbudet. Dette kan igjen svekke den frie konkurransen og den økonomiske utviklingen.²³

Korrupsjon kan dessuten ha andre ringvirkninger og øvrige skadelige konsekvenser for samfunnet. Det kan blant annet nevnes at korrupsjon ofte nødvendiggjør, er forårsaket av eller har annen nær sammenheng med annen kriminalitet. Eksempler er organisert kriminalitet, hvitvasking, dokumentfalsk, regnskapsovertredelser og annen økonomisk kriminalitet, utpresning, trusler og i noen tilfeller terrorisme.²⁴ Dette berører i større grad flere direkte fornærmede enn korrupsjonshandlingen alene gjør, og fører til økt uro og uorden i samfunnet. I tillegg kan illojal myndighetsutøvelse, økt kriminalitet og hindring av økonomisk utvikling være bidragende faktorer til fattigdom.²⁵ Dette gjelder spesielt i land med utpreget korrupsjonskultur.²⁶

²¹ NOU 2002: 22 s. 30.

²² Se for eksempel NOU 1991: 11 s. 203.

²³ Sistnevnte faktor nevnes også i Rt. 2001 s. 227 på s. 230 hvor det poengteres at innen næringslivet kan korrupsjon hindre rasjonalisering og effektivisering.

²⁴ Se Europarådsveiledningen s. 3 punkt 11 og 12; NOU 2002: 22 s. 30; første avsnitt i forordet av FNs generalsekretær Kofi A. Annan til FN-konvensjonen.

²⁵ Korrupsjonsbekjempelse nevnes derfor som et av flere sentrale ledd i St.meld. nr. 35 (2003-2004) Felles kamp mot fattigdom, kapittel 1.4.

²⁶ Det samme signaliseres i HR-2017-1776-A avsnitt 43.

3 Grensene for korrupsjon

3.1 Vilkårene etter § 387 bokstav b

Som vist i punkt 1.2 foreligger aktiv korrupsjon etter § 387 bokstav b første ledd når noen "gir eller tilbyr noen en utilbørlig fordel i anledning utøvelsen av stilling, verv eller utføringen av oppdrag". Etter annet ledd omfattes også de samme engasjementstypene i utlandet.

En ordlydstolkning av vilkåret "gir eller tilbyr" tilsier at alle former for ytelseshandlinger omfattes. Ifølge forarbeidene kreves det ikke at tilbudet om bestikkelse aksepteres.²⁷

Videre er det ut fra ordlyden i vilkåret "utøvelsen av stilling, verv eller utføringen av et oppdrag" vanskelig å tenke seg noen former for stillingstittel som ikke omfattes av gjerningsbeskrivelsen. Dette følger også av forarbeidene, hvor det understrekes at "alle former for ansettelsesforhold" dekkes.²⁸

At betalingen må være gitt "i anledning" arbeidsforholdet, vitner språklig sett om krav til sammenheng med stillingsutøvelsen. I rettspraksis er dette presisert til arbeid som har "direkte sammenheng med hans kompetanse og arbeidsoppgaver".²⁹ Det er etter dette klart at de forskjellige typetilfellene faller inn under denne gjerningsbeskrivelsen, ettersom det er i kraft av tjenestemannens stilling at giveren yter tilretteleggingsbetaling. Betalingen er dermed "gi[tt] eller tilb[udt]" noen "i anledning av utøvelsen av stilling, verv eller utføringen av oppdrag".

Videre tilsier en alminnelig språklig forståelse av vilkåret "fordel" at det må dreie seg om noe mottakeren av ytelsen tjener på, og det avgrenses ikke til kun økonomiske goder. Det vil si at alt en tjenestemann krever eller får for å utøve sin myndighet som forbedrer hans faktiske eller rettslige stilling omfattes.³⁰

For de fire typetilfellene presentert ovenfor i punkt 1.4.3 er det klart at dette vilkåret ikke er problematisk, da det for alle tilfellene kreves noe som forbedrer tjenestemannens faktiske eller

²⁷ Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) s. 57 til den gamle strl. 1902 § 276 a. Ifølge Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 470 er både forarbeider og rettspraksis tilknyttet den gamle straffeloven fortsatt av relevans i relasjon til den nye strl. § 387.

²⁸ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 470.

²⁹ Rt. 2011 s. 1495 avsnitt 27.

³⁰ Jf. også Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) s. 54.

rettslige stilling. Dette gjelder penger eller varer i havnesjef-tilfellet, penger i grensevakt-tilfellet, materialer og arbeidskraft i fabrikk-tilfellet og pengestøtte til en valgkampanje i nødhjelp-tilfellet.

3.2 Utilbørighetskravet

3.2.1 Kort om terskelen generelt

Fordelen må likevel være "utilbørilig". Etter ordlyden sikter dette til noe rettsstridig, uredelig eller upassende, og kriteriet er utpreget skjønnsmessig. Formuleringen utgjør med dette en form for såkalt rettsstridsreservasjon, som markerer at ikke alle handlinger som ellers oppfyller bestemmelsens øvrige vilkår er straffbare.³¹ Ordlyden gir likevel lite veiledning med hensyn til akkurat hvor terskelen for det straffbare går.

Det følger av forarbeidene at et forhold må være "klart klanderverdig" for å nå terskelen i "utilbørilig".³² Videre påpekes det at det beror på en objektiv vurdering i tråd med "oppfatningen i samfunnet i lys av de reelle hensyn og grunnleggende verdier som ligger bak bestemmelsen." Utilbørighetsstandarden vil derfor ikke ligge fast, men utvikles på bakgrunn av "det rådende moralsynet i samfunnet til enhver tid".³³ I forarbeidene, rettspraksis og teori oppstilles en rekke momenter som kan være relevante ved vurderingen. Det følger likevel av den skjønnsmessige ordlyden i "utilbørilig" at også andre momenter kan være relevante etter omstendighetene.

3.2.2 Momenter

Momentene som oppstilles i de nevnte rettskildene kan systematiseres til blant annet ytelsens økonomiske verdi, ytelsens art og formål, partenes stilling og forholdet dem imellom, åpenhet, sedvane, bransjepraksis og interne retningslinjer, økonomiske og andre indirekte konsekvenser av handlingen samt omstendighetene for øvrig.³⁴

³¹ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 21 og Gröning/Husabø/Jacobsen (2019) s. 149-150.

³² NOU 2002: 22. s. 39.

³³ Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) s. 34.

³⁴ Se særlig NOU 2002: 22 s. 39 flg.

I både forarbeider, rettspraksis og teori legges det til grunn at man ved utilbørighetsvurderingen skal ta utgangspunkt i ytelsens økonomiske verdi, så langt den lar seg fastsette. Det fremholdes i forarbeidene at "[m]indre verdifulle gaver og andre fordeler som det vil stride mot den alminnelige bevissthet å kriminalisere" faller utenfor.³⁵ Som konkrete eksempler nevnes invitasjon til en konsert, middag eller annet liknende arrangement for det offentlige, og studiereiser, kurs, konferanser av markedsføringsformål for det private.³⁶

Eksempelene viser at ytelsens verdi må sees i tråd med ytelsens art og formål. Dette fordi goder som for eksempel en studiereise kan ha svært varierende prislapp, noe som kan tale både for og imot at ytelsen er "utilbørlig".³⁷ Det er heller først og fremst markedsføringsformålet som gjør den rettmessig, gitt at verdien også samsvarer med formålet. For ytelsens formål er det for øvrig henvist til at vilkåret normalt er oppfylt dersom "fordelen var ment å påvirke den passive bestikker[]".³⁸

Til illustrasjon kan det for nødhjelp-eksempelet her diskuteres om pengestøtten til presidentens valgkampanje vil regnes som "utilbørlig" dersom den er liten i verdi og har et gavepreg. Det fremstår ikke nødvendigvis som unaturlig at en bistandsorganisasjon ønsker å pleie forholdet med myndighetene i et kriserammet land. Fordelens art i form av gave kan understøtte at den ikke er "utilbørlig".

Ved både nødhjelp-tilfellet og de øvrige typetilfellene vil likevel påvirkningsmomentet være fremtredende. Selv om det i slike situasjoner ofte er mottakeren som er pådriveren, vil det likevel foreligge et tydelig påvirkningsmotiv, idet hensikten med ytelsen er å forbedre sin stilling gjennom å få den offentlige tjenestemannen til å foreta seg eller unnlate å foreta seg noe. Ut fra forarbeidsuttalelsen om at vilkåret normalt er oppfylt i påvirkningstilfellene, trekker dette i retning av at utilbørighetsvilkåret vil være oppfylt i typetilfellene. Dette underbygges dessuten av ytelsens art som en direkte betaling, i motsetning til eksempelvis gaver.

I relasjon til momentet om ytelsens formål, kan det ytterligere diskuteres om bestikkers bakenforliggende motiv i en nødsituasjon om å verne visse verdier er så redelig at forholdet

³⁵ Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) s. 35.

³⁶ Ot.prp. nr. 78 (2008-2009) s. 56.

³⁷ NOU 2002: 22 s. 39.

³⁸ Jf. Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) s. 55. Uttalelsen gav opphav til uenigheter i praksis, som ble avklart da Høyesterett i Rt. 2009 s. 130 avsnitt 36 flg. la til grunn at påvirkningsmomentet ikke er et eksplisitt krav, men at ytelsel uten påvirkningsmoment krever ekstra begrunnelse for domfellelse.

ikke når opp til utilbørighetsterskelen. Problemstillingen behandles nærmere nedenfor i punkt 3.2.3.

Videre har partenes stilling og partsforholdet betydning, hvor det er lagt til grunn at utilbørighetsterskelen i utgangspunktet er lavere i den offentlige enn den private sektor.³⁹ Dette kan ha sammenheng med at korrupsjon i det offentlige har spesielt alvorlige konsekvenser, som det vises til i punkt 2. At bestikkelsen i nødsituasjonene som regel foregår overfor offentlige myndighetsansatte trekker sterkt i retning av at fordelene for mottakeren er "utilbørlig".

Under momentet om partsforholdet kan det videre reises spørsmål om vilkåret "utilbørlig" må tolkes likt for den passive og aktive bestikker. Ut ifra setningsoppbyggingen i lovteksten retter utilbørighetsvilkåret seg alltid til fordelene *mottakeren* oppnår, og ikke eventuelle goder giveren oppnår gjennom ytelsen.⁴⁰ Dette tyder på at vurderingen av vilkåret vil bli den samme, slik at en fordel som er "utilbørlig" å kreve eller motta også vil være "utilbørlig" å gi eller tilby. Dette underbygges av hensynene bak korrupsjonsreglene. Selve bestikkelsen vil fortsatt ha samme skadevirkninger for samfunnet, som dårligere kvalitet på myndighetsutøvelsen og svekket tillit fra befolkningen, selv om den fra betalerens side har et godt formål. Dette vitner om at vurderingen av fordelens faktiske utilbørighet er lik for passiv og aktiv korrupsjon. Det kan derfor ikke tillegges vekt til gunst for betaleren at vedkommende er den passive bestikker.

Ytterligere påpekes det i forarbeidene at graden av åpenhet overfor arbeids- eller oppdragsgiver kan være et viktig moment i det offentlige, og et avgjørende moment i det private.⁴¹ Dette kan underbygges med at sentrale hensyn bak korrupsjonsbestemmelsene, herunder særlig svekkelse av tillit til myndighetene og næringslivet, ikke gjør seg fullt ut gjeldende når betalingen og omstendighetene rundt gjøres kjent for allmennheten. For typetilfellene av tilretteleggingsbetalinger vil det være et viktig poeng at betalingene i stor grad er skjult og unntatt det offentliges innsyn. I noen tilfeller kan bestikkelseskulturen være ukjent for arbeidsgiver, men i enkelte land kan bestikkelsesadgang til og med være forutsatt ved lønnsnivået til visse offentlige ansatte.⁴² Det at arbeidsgiveren på denne måten kjenner til

³⁹ Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) s. 56 og Rt. 2014 s. 786 avsnitt 17.

⁴⁰ Jf. også Stordrange (2014) s. 156.

⁴¹ Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) s. 55.

⁴² Se for eksempel Berg-Rolness (2016) s. 194-195.

praksisen med tilretteleggingsbetalinger kan ikke føre til at forholdet anses mindre "utilbørlig". Det vil heller tale for at terskelen er oversteget, ettersom arbeidsgiverens kjennskap til, forutsetning om og tilrettelegging av bestikkelsesrutinene i seg selv bidrar til økt korrupsjon.

I den forbindelse vektlegges det også hvilke skadevirkninger og øvrige konsekvenser korrupsjonen har, både generelt og konkret i det enkelte tilfellet. I rettspraksis er det blant annet fremhevet at korrupsjon medfører risiko for økonomisk tap og økonomiske ringvirkninger⁴³, tap av goodwill og tillit for fornærmede⁴⁴, og kan medføre avledet kriminalitet⁴⁵. I tillegg viser Høyesterett til at korrupsjon er spesielt alvorlig og samfunnsskadelig i utviklingsland.⁴⁶ Bestikkelseskulturen som aktualiserer nødrett i typetilfellene skaper utvilsomt risiko for slike skadevirkninger, både internt i landet og internasjonalt, og i både offentlig og privat virksomhet.

Ytterligere poengteres det i forarbeidene at også klart klanderverdige brudd på interne retningslinjer eller brudd på sedvane innenfor det aktuelle livs- eller virksomhetsområdet eller bransjen kan ha betydning for utilbørlighetsvurderingen.⁴⁷ Det understrekes likevel samme sted at sedvane i form av "ukultur" om aksept av utilbørlige fordeler ikke nødvendigvis utelukker påtalemyndigheten og domstolene "fra å straffeforfølge slike fordeler". Det utdypes imidlertid ikke nærmere akkurat i hvilke tilfeller dette gjelder, eller hvorfor det refereres til den prosessuelle straffeforfølgningen og ikke den materielle straffbarheten. Grensen for hva som vil utgjøre en "utilbørlig fordel" i slike tilfeller er derfor fortsatt uklar.

3.2.3 Konkret om tilretteleggingsbetalinger

En typisk form for slik sedvanemessig ukultur som forarbeidene viser til er tilretteleggingsbetalinger. Justis- og politidepartementet forsøkte derfor å klargjøre grensene for utilbørlighet noe nærmere for tilfeller av tilretteleggingsbetalinger konkret i forarbeidene. Det uttales:⁴⁸

⁴³ HR-2017-1776-A avsnitt 43.

⁴⁴ Rt. 1996 s. 1111 på side 1113.

⁴⁵ Rt. 2012 s. 243 avsnitt 42 og Rt. 2001 s. 227 på side 231.

⁴⁶ Rt. 2013 s. 1025 avsnitt 39.

⁴⁷ Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) s. 55.

⁴⁸ Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) s. 35 flg.

En del slike betalinger kan ikke karakteriseres som utilbørlige, for eksempel om situasjonen bærer preg av utpresning. Den som ser seg tvunget til å betale en utenlandsk offentlig tjenestemann et mindre beløp for å få tilbake passet sitt, eller for å få lov til å reise ut av landet, kan derfor ikke straffes etter forslaget. For øvrig må det også i disse situasjonene utøves et skjønn, hvor sentrale momenter vil være ytelsens verdi, samt om den bryter med lov eller sedvane.

Uttalelsen kan tas til inntekt for at det for giveren ved en betaling foretatt i en presset situasjon eller under andre spesielle omstendigheter, skal mer til å regne fordelene som "utilbørlig", men at slike omstendigheter ikke nødvendigvis fører til ansvarsfrihet.⁴⁹ For tilretteleggingsbetalinger kan det være et poeng at de kan variere stort i verdi, noe som kan ha betydning for omfanget av skadevirkningene i samfunnet. Hvorvidt en tilretteleggingsbetaling foretatt i en nødsituasjon oppfyller vilkåret "utilbørlig" vil derfor bero blant annet på den konkrete betalingens verdi.

Når det gjelder momentet om betalingen "bryter med lov eller sedvane", vil en tilretteleggingsbetaling foretatt i et område hvor bestikkelser er en del av forvaltningskulturen, klart være sedvanemessig. Det kan tale for at tilretteleggingsbetalingene i typetilfellene ikke utgjør en "utilbørlig fordel". På den annen side virker slik vektlegging av en alvorlig form for ukultur i frifinnende retning å være stikk i strid med moderne antikorrupsjonsarbeid, ettersom korrupsjon av større omfang medfører flere skadevirkninger for samfunnet.

Det er derfor et poeng at uttalelsen er gitt på bakgrunn av tolkning av OECD- og Europarådskonvensjonen fra 2002-2003. Som følge av at det har gått 17-18 år siden den nevnte forarbeidsuttalelsen ble gitt, kan det stilles spørsmål om det har skjedd en utvikling av den moralske og rettspolitiske bedømmelsen av tilretteleggingsbetalinger konkret, og korrupsjon generelt. En slik eventuell utvikling vil kunne få betydning for uttalelsens relevans i dag.

Antikorrupsjon og straffesanksjonering av korrupsjonshandlinger på tvers av landegrensene har lenge vært på den internasjonale dagsagendaen, men har i de siste få årene eskalert og endret seg til det strengere.⁵⁰ Dette illustreres blant annet av at den britiske Bribery Act fra

⁴⁹ Ifølge Stordrange skal det "mye til" for å straffe i slike tilfeller, jf. Stordrange (2014) s. 167.

⁵⁰ Se for eksempel Chada/Sallon QC/Tate (2014) s. 1, 10 og s. 86-87, Comer/Stephens (2013) s. 216 eller Ellingsen/Roscher (2011) punkt 2.

2010, som av flere anses å ha global anvendelse i form av "best practice"-standarder.⁵¹ Her oppstilles det nærmest et absolutt forbud mot korrupsjon, derunder også tilretteleggingsbetalinger.⁵² I tillegg gav OECD allerede i 2009 oppfordringer til statene om å gjennomgå lovgivning i relasjon til små tilretteleggingsbetalinger, og til private selskaper om å forby eller fraråde slik virksomhet i interne kontrollsystemer.⁵³ I den amerikanske Foreign Corrupt Practices Act, som også av mange anses å gi uttrykk for internasjonal "best practice"-standarder, er derimot visse mindre tilretteleggingsbetalinger unntatt fra straffansvar.⁵⁴ Den globale utviklingen viser likevel at flere og flere land innfører absolutte forbud mot korrupsjonshandlinger.⁵⁵ Det generelle synet på hva som utgjør en urettmessig fordel strammes med dette mer og mer inn.

En slik utvikling kan også påstås å ha foregått i det norske samfunnet. Til illustrasjon har Justis- og beredskapsdepartementet bedt om en utredning fra advokat Knut Høivik om behovet for revisjon av reglene om foretaksstraff og korrupsjonslovgivningen. Bakgrunnen er blant annet et ønske om forsterket korrupsjonslovgivning "i lys av tiden som har gått"⁵⁶, samt en "mer tydelig og effektiv korrupsjonslovgivning enn dagens lovgivning"⁵⁷. I tillegg melder Økokrim i den nyeste trendrapporten at de jevnlig får tips om kritikkverdige forhold som må henlegges fordi de ikke er straffbare, og at "[f]olks oppfatning av hva som kan betegnes som korrupsjon, er mer vidtrekkende enn straffeloven".⁵⁸ Dette vitner om et misforhold mellom nordmenns alminnelige moralske oppfatning av hva som bør straffes som korrupsjon i nyere tid, og den gjeldende straffelovgivningen slik den ble vedtatt for 15 år siden. Dette underbygger at synet på hva slags bestikkelser som bør godtas, snevres inn også nasjonalt.

Det kan etter dette legges til grunn at det har skjedd en viss endring i samfunnets syn på hvor den nedre grensen for korrupsjon bør ligge, både nasjonalt og internasjonalt. Spørsmålet er

⁵¹ UK Bribery Act; Chada/Sallon QC/Tate (2014) s. 5 og 10.

⁵² UK Bribery Act, section 6, jf. Comer/Stephens (2013) s. 80 og 752.

⁵³ OECD Working Group on Bribery in International Business Transactions, "Recommendation of the Council for Further Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions", s. 7 punkt VI.

⁵⁴ Merk at her gjelder unntaket ikke tilsvarende en straffrihetsgrunn, men som en form for rettsstridsbegrensning, jf. United States Department of Justice, "A Resource Guide to the U.S. Foreign Corrupt Practices Act", fotnote 159.

⁵⁵ Se Global Compact Network Australia, "Anti Bribery and Corruption: Trends for 2019", Unglobalcompact.org.au, med videre henvisninger.

⁵⁶ Justis- og beredskapsdepartementet: "Mandat for utredning av reglene om foretaksstraff og korrupsjon", 31. mai 2018, Regjeringen.no. Per e-post 14. mai 2020 har Lovavdelingen opplyst meg om at Høivik har fått utsatt frist på ubestemt tid.

⁵⁷ Innst. 191 L (2016-2017) s. 1.

⁵⁸ Økokrim, "Trusselvurdering", 2018, s. 22, Okokrim.no

om en slik endring har medført en rettsutvikling, slik at vilkåret "utilbørlig" må tolkes strengere enn tidligere.

Som henvist ovenfor er forarbeidene relativt klare på at utilbørlighetsterskelen har direkte sammenheng med samfunnets etiske bedømmelse av handlingen i samtiden.⁵⁹ Bakgrunnen er at korrupsjonens mulige skadevirkninger påvirkes av hvor klanderverdig og uakseptabel borgerne anser den konkrete handlingen å være.⁶⁰ At Økokrim stadig registrerer flere tips om handlinger som borgerne anser kritikkverdige nok til å straffes, indikerer at slike skadevirkninger kan inntreffe her.⁶¹ At utviklingen i samfunnet får rettslige virkninger for utilbørlighetsstandarder fremstår da som innlysende.

Det foreligger derfor sterke holdepunkter for at det etter de nevnte forarbeider ble skrevet har skjedd en viss rettsutvikling. Uavhengig av om utviklingen må anses som betydelig eller ikke, vil uttalelsene om tilretteleggingsbetalinger ikke lenger ha like høy rettslig relevans. Dette tilsier med tyngde at ikke alle tilretteleggingsbetalinger (lenger) faller under terskelen, og nå må anses "utilbørlig[e]".

At tilretteleggingsbetalinger utgjør "utilbørlig[e]" fordeler underbygges for øvrig av bestemmelsens formål. Antikorrupsjonslovgivningen er som sagt i punkt 2 ment å motvirke blant annet misbruk av myndighet og fellesskapsmidler, samt bidra til rettferdig markedskonkurranse. Tilretteleggingsbetalinger fører imidlertid til at myndigheten utøves etter personlige, økonomiske motiver og at de partene som er villige til å bestikke, får en betydelig bedre markedsposisjon. Bestemmelsens formål gjør seg derfor svært sterkt gjeldende ved slike ytelser. Det er da illustrerende at FN's kontor for narkotika og kriminalitet i en veileder for korrupsjonskonvensjonen nevner tilretteleggingsbetalinger aller først, under punktet om konvensjonens formål.⁶² Dette taler ytterligere for at tilretteleggingsbetalinger må anses "utilbørlig[e]".

Sammenfatningsvis viser gjennomgangen at det etter at forarbeidsuttalelsen om tilretteleggingsutbetalinger ble gitt har skjedd en viss rettsutvikling som innebærer at den ikke lenger kan gjelde fullt ut. Dette gjelder spesielt sammenholdt med bestemmelsens formål, som

⁵⁹ Jf. uttalelsen om at utilbørlighetsstandarder vil "utvikles på bakgrunn av det rådende moralsynet i samfunnet til enhver tid" i Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) s. 34.

⁶⁰ Som beskrevet i punkt 2 om begrunnelsene for korrupsjonsbestemmelsen.

⁶¹ Økokrim, "Trusselvurdering", 2018, s. 22, Okokrim.no.

⁶² FN-veiledningen s. 4.

tilsier at de fleste tilretteleggingsbetalinger må anses omfattet av vilkåret "utilbørlig". Akkurat hvilke tilretteleggingsbetalinger eller under hvilke omstendigheter dette gjelder, er likevel fortsatt usikkert. Hva gjelder da for tilretteleggingsbetalinger foretatt i en nødsituasjon?

Som nevnt i punkt 3.2.1 er vilkåret "utilbørlig" svært skjønnsmessig, og innebærer at andre momenter enn de som oppstilles i forarbeider, rettspraksis og teori etter omstendigheten kan vektlegges. Ved typetilfellene kan det da stilles spørsmål om det kan vektlegges som moment i "utilbørlig"-vurderingen at tilretteleggingsbetalingen ble foretatt som en nødhandling. Nød som grunnlag for ansvarsfrihet er imidlertid uttrykkelig regulert av lovgiver som en straffrihetsgrunn i strl. § 17. Vurderingen videre beror derfor på forholdet mellom vilkåret "utilbørlig" og nødrett som en straffrihetsgrunn.

3.2.4 Forholdet mellom "utilbørlig" som rettsstridsreservasjon og nødrett som straffrihetsgrunn

I det følgende oppstår to problemstillinger. Det første spørsmålet er hvorvidt nødsituasjoner kun skal vurderes særskilt etter § 17 eller om nødsituasjoner også er en av grunnene som kan utelukke rettsstrid etter vilkåret "utilbørlig". I tilfelle sistnevnte løsning legges til grunn, oppstår spørsmålet om vilkårene for nødrett etter § 17 uansett må tas stilling til.

Sammenhengen mellom straffrihetsgrunner og rettsstridsreservasjoner generelt har lenge vært gjenstand for diskusjon i norsk strafferett, men i mindre grad for eksplisitte rettsstridselementer i straffebud konkret.⁶³ Problemstillingen er ikke generelt eller konkret regulert i straffeloven, men var et særskilt tema i forbindelse med utformingen av den nye straffeloven av 2005. I forbindelse med forslaget til en generell bestemmelse om innskrenkende tolkning, som ble forkastet av departementet og justiskomiteen, uttales det i Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 212 at rettsstridselementer i straffebudene gjerne henviser til at det er "særlig nærliggende at en av straffrihetsgrunnene får anvendelse".⁶⁴ Dette kan tyde på at nødsituasjoner beskrevet i § 17 kan gjøre forholdet tilbørlig, og dermed føre til ansvarsfrihet etter § 387.

⁶³ Se særlig Frøberg (2012) punkt 1.2 med videre henvisninger.

⁶⁴ Se tilsvarende i NOU 1983: 57 s. 122 eller 136 og NOU 1992: 23 s. 105 og 107. Forholdet er ikke kommentert i innstillingen til den nye straffeloven, Innst.O. nr. 72 (2004-2005).

Av rettspraksis kan det for det første vises til Rt. 1955 s. 400, hvor spørsmålet var om det var uriktig lovanvendelse å frifinne etter nødvergeregelen i stedet for gjennom innskrenkende tolkning av uttrykket "utilbørlig" i strl. 1902 § 350.⁶⁵ Førstvoterende uttaler at det riktige hadde vært sistnevnte, men at "jeg ikke kan tillegge [det] noen betydning". Motsetningsvis fremholder Andorsen at sakene om fravær fra militærtjeneste i påstått nødhensikt viser at Høyesterett "konsekvent" har bedømt forholdene etter nødrettsbestemmelsen og ikke etter rettsstridsreservasjonen i militær straffelov § 34.⁶⁶ Rettspraksis gir derfor ikke et entydig og avklart svar på spørsmålet.

I teorien drøftes heller ikke spørsmålet inngående for straffeбудenes rettsstridselementer konkret. I de generelle fremstillingene synes det å bli forutsatt uten særlig drøftelse av problemstillingen at straffrihetsgrunner som nødrett kan føre til at rettsstridselementet ikke oppfylles.⁶⁷ Det må imidlertid bemerkes at det i teorien ikke alltid skilles mellom formuleringen "rettsstrid" som et eget grunnlag for innskrenkende tolkning og "rettsstrid" som fellesbetegnelse for flere forskjellige grunnlag for innskrenkende tolkning.⁶⁸ Det er derfor grunn til å ikke vektlegge forutsetninger fremsatt i teorien for mye i noen retning, når det er usikkert hvilket standpunkt som fremkommer. Teorien bidrar derfor heller ikke til nærmere avklaring.

Videre kan det påstås at det å trekke inn situasjonene som straffrihetsgrunnene retter seg til i vurderingen tilknyttet straffeбудenes rettsstridselementer, er i strid med hensynet til lovgiverviljen. At straffrihetsgrunnene er lovfestet i egne bestemmelser kan tyde på at lovgiver forutsetter at slike situasjoner skal løses på grunnlag av disse bestemmelsene alene. På den annen side fremsettes løsningen om at slike situasjoner også kan tas i betraktning ved rettsstridsreservasjoner i lovforarbeidene, som nevnt ovenfor. Lovforarbeider gir også i stor grad uttrykk for lovgiverviljen, og ofte på en mer forklarende og utvetydig måte.⁶⁹ Dette taler for at straffrihetsgrunner kan trekkes inn i rettsstridsvurderinger.

Dessuten virker det kunstig om man ved en rettsstridsreservasjon kan ta hensyn til alle relevante omstendigheter *unntatt* de lovgiver eksplisitt har gitt uttrykk for at kan gjøre forholdet mindre "rettsstridig" eller rettmessig generelt. Dette gjelder særlig når det ved

⁶⁵ På dommens side 402.

⁶⁶ Lov 22. mai 1902 nr. 13 Militær straffelov; Jf. Andorsen (1999) s. 62.

⁶⁷ Jf. for eksempel Andenæs/Rieber-Mohn/Sæther (2016) s. 157 og 182 eller Matningsdal (2016) s. 7.

⁶⁸ For en grundig behandling av terminologien, se Andorsen (1999) s. 54 flg.

⁶⁹ Se særlig Rt. 2009 s. 1412 avsnitt 46.

rettsstridsreservasjoner som "utilbørlig" skal foretas en helhetsvurdering. Situasjonene beskrevet i straffrihetsgrunnene kan da være noen av flere forhold som i samspill får betydning for forholdets klanderverdighet. Dette trekker ytterligere i retning for at straffrihetsgrunnene kan trekkes inn i rettsstridsvurderingene.

Gjennomgangen over viser at lovgiver klart gjennom forarbeidene signaliserer at nødrett er en av flere omstendigheter som kan aktualiseres gjennom straffeбудenes eksplisitte rettsstridsreservasjon. Når temaet ikke uttrykkelig er tatt stilling til i rettspraksis og teoretiske fremstillinger, selv der hvor det ville vært naturlig å kommentere problemstillingen, må dette utgangspunktet legges til grunn. Dette samsvarer også med relevante hensyn.

Spørsmålet videre er hvorvidt vilkårene for nødrett må være innfridde for at nødsituasjonen kan medføre at rettsstrids-elementet ikke foreligger. Konkret for tilretteleggingsbetalingene blir det et spørsmål om vilkårene i § 17 må være oppfylt for at forholdets preg av nødsituasjon kan medføre at betalingen ikke utgjør en "utilbørlig fordel" etter § 387.

Løsningen om at vilkårene etter § 17 uansett må være oppfylte dersom nødrett vurderes som grunnlag for innskrenkende tolkning av "utilbørlig"-vilkåret, fremstår som relativt innlysende. Hverken forarbeider, rettspraksis eller teori gir uttrykk for noe annet standpunkt. Som nevnt uttales det heller i Rt. 1955 s. 400 at valget av grunnlag for ansvarsfrihet er noe man "ikke kan tillegge noen betydning". En nærliggende forståelse av dette er at vilkårene for ansvarsfrihet blir de samme, uavhengig av om man frifinner på bakgrunn av vilkåret "utilbørlig" eller straffrihetsgrunnen nødrett alene.

Blant annet tilsier igjen hensynet til lovgiverviljen slik praktisering, idet lovgiver gjennom § 17 forutsetter at ansvarsfrihet som følge av en nødsituasjon er regulert av vilkårene bestemmelsen fastsetter. Videre vil det skape forutberegnelighet når grensen mellom straff og straffrihet er fastsatt gjennom de nøye gjennomtenkte rammene § 17 gir, i stedet for mindre tilgjengelige og uklare retningslinjer i ulovfestet rett tilknyttet rettsstridsreservasjonen. For nødsituasjoner kan uklare rammer for hva som utgjør en nødsituasjon i verste fall føre til at man vegrer seg fra å foreta nyttige og til tider svært viktige redningshandlinger. Endelig vil det i større grad hindre vilkårlighet og føre til at like tilfeller behandles likt, slik Grunnloven § 98 foreskriver.⁷⁰ Det kan derfor ikke være tvil om at dersom vilkåret "utilbørlig" etter § 387

⁷⁰ Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven – GrL.).

ikke skal anses oppfylt på grunn av en nødsituasjon, må kravene § 17 stiller til nødsituasjonen være innfridde.

Det må bemerkes at ettersom § 17 er en ansvarsfrihetsgrunn i seg selv, innebærer oppfyllelsen av vilkårene at gjerningspersonen har krav på frifinnelse.⁷¹

Delkonklusjonen blir etter dette at ikke alle dilemmaene nødsituasjoner reiser kan løses ved en tolkning av vilkåret "utilbørlig fordel" i § 387 alene. Det kreves også at vilkårene etter § 17 er oppfylt, og straffansvar vil i så tilfelle ikke foreligge. Det avgjørende videre vil derfor være om tilretteleggingsbetalingene vil innfri kravene som stilles til nødsituasjonen etter § 17.

⁷¹ Jf. "lovlig" i § 17 og Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 202.

4 Grensene for nødrett

4.1 Oversikt

Problemstillingen videre er når korrupsjon, i form av tilretteleggingsbetalinger, kan anvendes som en nødhandling etter strl. § 17.

I § 17 heter det at:

En handling som ellers ville være straffbar, er lovlig når

- a) Den blir foretatt for å redde liv, helse, eiendom eller en annen interesse fra en fare for skade som ikke kan avverges på annen rimelig måte, og
- b) denne skaderisikoen er langt større enn skaderisikoen ved handlingen.

At handlingen når vilkårene er oppfylt "er lovlig", innebærer språklig sett ikke bare at handlingen konkret er straffri, men at den også objektivt sett er rettmessig. Vilkårene behandles enkeltvis, og det vil fortløpende drøftes hvorvidt vilkårene vil være oppfylt for typetilfellene av korrupsjonshandlinger som oppgaven omhandler.

Rettskildebildet i tilknytning til nødrettsbestemmelsen er stort i omfanget av forarbeider og teoretiske behandlinger, men mindre når det gjelder rettspraksis. Ifølge forarbeidene viderefører § 17 den gamle strl. 1902 § 47 i det vesentlige, med visse språklige endringer for enklere praktisering og samsvar med rettspraksis.⁷² Rettspraksis i relasjon til den gamle nødrettsbestemmelsen vil derfor langt på vei være relevant ved anvendelse av den nye bestemmelsen. Terskelen for interesseovervekt er imidlertid senket noe fra "særdeles betydelig" til "langt større", noe det må tas høyde for i vurderingen av dommenes overføringsverdi. I tillegg påstår Andorsen generelt at rettspraksis om nødrett ikke deklarerer prinsipielle avklaringer, men heller utgjør konkrete enkeltavgjørelser, spesielt for vilkåret om interesseovervekt.⁷³ Det er derfor tendenser som kan registreres i flere avgjørelser, eller avgjørelser behandlet i teorien, som er mest relevante. Andorsens påstand må likevel nyanseres noe, sett hen til at hver enkelt høyesterettsavgjørelse generelt utgjør et prejudikat og

⁷² Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 417.

⁷³ Andorsen (1999) s. 68.

skal følges lojalt, jf. Grl. § 88. Nødrettsinstituttets karakter tilsier imidlertid at avgjørelsens resultater ikke direkte kan overføres til liknende hendelser, idet hvert enkelt tilfelle av en nødhandling er unikt og fordrer en selvstendig og grundig vurdering.

4.2 Interessekravet

For det første kreves det at handlingen søker å redde "liv, helse, eiendom eller en annen interesse". En ordlydstolkning av vilkåret vitner om at loven ikke er begrenset til visse verneverdige interesser, slik at alle forskjellige typer rettsgoder kan reddes gjennom en nødhandling. Det presiseres likevel i forarbeidene at kun objektivt "lovlige" interesser kan reddes.⁷⁴

I typetilfellene vil et mangfold av interesser stå på spill. I alle de fire typetilfellene kan høyverdige interesser som liv og helse stå på spill. Grensevakt-tilfellet er komplekst ved at bestikkelseshandlingen i første rekke knytter seg til prosessuelle rettigheter og grunnleggende rettssikkerhet, herunder rett til kontakt med og bistand fra en advokat.⁷⁵ Som en følge av manglende advokatbistand kan imidlertid også liv, helse, frihet og øvrige prosessuelle rettigheter stå på spill. Dette fordi nordmannen ikke vil være i stand til å forsvare seg selv mot anklagen og ivareta sine interesser i like stor grad på egenhånd. Det kan i verste fall resultere i for eksempel en uriktig fengselsstraff under helseskadelige forhold eller dødsstraff.⁷⁶

I tillegg til personlige interesser, kan også økonomiske interesser være utsatt i havnesjef-tilfellet, enten dersom forsinkelse av levering medfører økonomisk tap for avsenderen og leverandøren, eller dersom varene forringes etter en viss tid, som matvarer. Slik forringelse av ferskvarer kan også tenkes å medføre fare for miljøet. Risiko for skade på eiendom, natur og dyreliv foreligger også i fabrikk-tilfellet, som følge av mulig ukontrollert sprengning.

Det er ikke tvil om at alle disse interessene i seg selv er lovlige og verneverdige etter bestemmelsen. Spørsmålet er heller på hvilke betingelser disse kan reddes ved hjelp av en korrupsjonshandling.

⁷⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003.2004) s. 418.

⁷⁵ Jf. The United Nations International Covenant on Political and Civil Rights, art. 14 nr. 3 (b), som Yemen tilsluttet seg til i 1987.

⁷⁶ At dødsstraff fortsatt idømmes og utføres i Jemen rapporteres av Amnesty International, jf. Amnesty International, "Amnesty International Global Report – Death Sentences and Executions 2019", s. 52-53.

4.3 Farekravet

Interessene kan bare reddes dersom de er i "fare for skade". Etter ordlyden kreves det ikke at interessen krenkes, men det må det foreligge en viss risiko for det. Ordlyden gir lite veiledning med hensyn til hvor høy risikoen må være. I forarbeidene presiseres det at det er "uten betydning hvordan faren har oppstått eller hva den består i", uten at dette gir nærmere anvisning på hvor høy skaderisiko som kreves.⁷⁷

I Rt. 1963 s. 210 la Høyesterett til grunn at et pengebud handlet i nødrett da han parkerte ulovlig for å levere et større pengebeløp i banken, under henvisning til blant annet faren for ran var "konkret og nærliggende". Dette tyder på at faren må være kvalifisert som "konkret og nærliggende" for at vilkåret anses oppfylt.

Denne tankegangen ble videreført i blant annet Rt. 1964 s. 591 som også omhandlet et pengebuds ulovlige parkering. Motsetningsvis hadde pengebudet her ikke ennå kommet i besittelse av pengene. Pengebudet hadde da flere handlingsalternativer i og med at faren ikke var like forestående. Dommene viser at faren må knytte seg til reelle risikomomenter som foreligger på handlingstidspunktet. De viser også at farekravet må sees i lys av subsidiaritetskravet, idet risikomomentene må være så påfallende at ingen andre handlingsalternativer vil være hensiktsmessige.⁷⁸

Ved korrupsjonstilfellene er gjerne interessene allerede i fare for skade, og manglende betaling eller annen ytelse vil øke skaderisikoen betraktelig. Når det gjelder interessene om liv og helse, er det ikke tvil om at når det er fremsatt trusler mot disse, slik som de direkte truslene fra havnesjefen i typetilfelle nr. 1, er risikoen tilstrekkelig "konkret og nærliggende". Det samme gjelder i fabrikk-tilfellet, så lenge det er ansatte som oppholder seg på fabrikkens på kveldstid eller naboer eller andre mennesker så nær fabrikkens at en eventuell sprengning enten vil nå de direkte eller indirekte, i form av bygningsdeler og gjenstander på avveie. Mulighetene for å sikre sprengstoffene spiller likevel inn på risikograden, og illustrerer igjen sammenhengen med subsidiaritetsvilkåret.

I grensevakt-eksempelet er det spesielt faren for grunnleggende prosessuelle rettigheter som er fremtredende og konkret for den fengslede. Det er utvilsomt at manglende advokatbistand

⁷⁷ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 417.

⁷⁸ Subsidiaritetskravet behandles i punkt 4.5.

utgjør en "konkret og nærliggende fare" for nordmannens rettssikkerhet. Faren for liv, helse og frihet derimot følger i forlengelse av manglende rettssikkerhet. Faren for disse interessene fremstår derfor som noe mer hypotetisk og sannsynlighetsgraden beror på en rekke andre faktorer, derunder hva straffeanklagen går ut på og omstendighetene rundt den påståtte gjerningen. Faren vil dermed ikke alltid være tilstrekkelig "konkret og nærliggende". Bli det derimot etter hvert opplyst at den jemenittiske påtalemyndigheten for eksempel har tekniske bevis for forsettlig drap og vil påstå dødsstraff, vil faren være mer bestemt og fremtredende.

Videre er det ved tilfellene av nødhjelp i nr. 4 en kjensgjerning at mennesker stadig lider av sult, mangel på medisiner, rent vann etc. i visse utsatte områder. For at risikoen for liv og helse skal være tilstrekkelig "konkret og nærliggende" er det trolig ikke tilstrekkelig at man har generell kunnskap om dårlige kår i et område.⁷⁹ Den ovennevnte rettspraksis taler for at det må foreligge spesifikke holdepunkter for slik fare, for eksempel at et sykehus sitt lager av medisiner er blitt bombet eller en flyktningleir sin vanntilførsel er sabotert. Risikoen vil da ha materialisert seg som tilstrekkelig bestemt og forestående, og det vil foreligge "fare for skade".

Vilkåret må også nyanseres for de økonomiske og miljømessige konsekvensene. Havnesejfekspepelet kan varieres ut ifra om de økonomiske interessene knytter seg til salg av varene i seg selv, eller et konkret avtaleforhold om levering av varene. Mislighold i form av mangel eller forsinkelse vil gjerne være sanksjonert med dagmulkt eller annen form for kompensasjon. Å avstå fra den kriminelle handlingen, her korrupsjon, vil derfor medføre en konkret fare for økonomiske interesser. Farevilkåret må følgelig anses oppfylt for slike tilfeller.

Annerledes kan det riktignok stille seg dersom de økonomiske sanksjonene ikke er like sikre, for eksempel dersom aktøren kan tenkes å være i stand til å finne alternative måter å levere kontraktsmessig og rettidig. Dette knytter seg igjen til subsidiaritetskravet.

I motsetning til økonomiske interesser ved mislighold, vil ikke faren være like fremtredende for rene økonomiske interesser i mulig fremtidig handel. Her kan så mange forskjellige

⁷⁹ Tilsvarende la Høyesterett til grunn at det krevdes "konkret belegg" for fare ved utsendelse av en familie til hjemlandet i Rt. 1992 s. 1639 på s. 1642.

faktorer spille inn, at risikoen ikke fremstår som tilstrekkelig nært forestående til at farekravet blir innfridd.

På den annen side kan situasjonen medføre annen fare for økonomiske interesser i form av driftstap. Dette kan skje dersom manglende bestikkelse av havnesjefen medfører at varene ikke kan selges før lovlig tillatelse til å legge til kai foreligger. Saksbehandlingstiden i utenlandsk forvaltning kan være lang, og tapspotensialet kan være stort. Selv om tapet her blir fremtidig og ukjent i omfang så lenge ventetiden er ukjent, er avgjørelsen i Rt. 1953 s. 689 tolket dithen at også en fare som vil kunne være til stede i lang tid og ikke realisere seg umiddelbart, omfattes.⁸⁰ I dommen hadde en Skofabrikk overtrådt prisbestemmelser om krav til godkjenning med begrunnelse at de ellers ville lidt et større tap dersom de måtte vente på godkjenning. I likhet med dommen, må farevilkåret også anses oppfylt i havnesjef-tilfellet når faren for økonomiske interesser kun knytter seg til et mulig driftstap.

For de miljømessige skadene som kan tenkes å inntre dersom skipet for eksempel er lastet med ferskvarer som vil forringes uten bestikkelse av havnesjefen, henger også faregraden sammen med alternative handlinger. Dersom skipet ikke kan legge til andre steder i tide eller varene ikke kan sikres eller selges til andre, vil det også være tilstrekkelig konkret og nærliggende "fare for skade" her.

Tilsvarende gjelder for de mulige materielle og miljømessige skadene i fabrikk-eksempelet. Hvis sprengstoffene kan sikres uten å måtte fikse strømmettet, eventuelt om strømmettet kan fikses uten myndighetenes elektriker, vil ikke risikoen være like høy. Risikovurderingen vil da heller knytte seg til subsidiaritetskravet, som behandles i 4.5.

4.4 Formålskravet

Videre må nødhandlingen være foretatt "for å redde" en interesse i fare. Språklig sett innebærer dette at overtredelsen av det aktuelle straffebudet må ha et redningsformål, og tyder på at handlingen ikke kan ha andre motiver enn å ivareta de hensyn straffebudet er ment å beskytte. Etter ordlyden fremstår det derfor som et strengt vilkår.

I lovmotivene presiseres det imidlertid, i relasjon til at tyvgods også er en vernet interesse, at formålskravet også kan være innfridd "selv om tyven handler i egen interesse; det kreves ikke

⁸⁰ Gröning/Husabø/Jacobsen (2019) s. 425.

edelmodige motiver, som for eksempel å redde verdiene for eieren eller samfunnet."⁸¹ Det viser at det er tilstrekkelig at redningsformålet objektivt sett foreligger, uavhengig av gjerningspersonens eventuelle underliggende, subjektive motiv.

Dette får betydning i for eksempel i havnesjef-tilfellet hvis det bare er økonomiske interesser som står på spill. Dersom det bakenforliggende formålet kun er å bedre egen posisjon, vil korrupsjonshandlingen fortsatt objektivt sett være "foretatt for å redde" økonomiske interesser.

Høyesterett har imidlertid slått fast at utsikter til å oppnå en fordel ikke er tilstrekkelig. Representativ er dommen i Rt. 1939 s. 336, hvor brudd på fiskelovgivning for å sikre seg fangst av en sildestim ikke ble godtatt som en nødhandling.⁸² I teorien er dette tolket dithen at man må ha en særlig rett til interessen, og vil stilles i dårligere posisjon om nødrett ikke anvendes.⁸³ Redningsformålet må derfor for alle tilfeller knyttes til en interesse i "fare for skade".

Forskjellen på å anvende nødrett for å ikke forverre sin posisjon og for å forbedre sin posisjon kan imidlertid være vanskelig å trekke i praksis. Dette illustreres særlig av havnesjef-eksempelet. Dersom det er klart ut fra omstendighetene at de ansattes liv, helse eller frihet står på spill ved manglende betaling, er det klart at det foreligger et redningsformål i forbindelse med skaderisiko. Vilkåret "for å redde" vil med dette være oppfylt.

Det samme bør gjelde i tilfeller hvor skipet er lastet med matvarer eller annen last som vil skades vesentlig ved lengre opphold. Dersom det er klart at varene vil forringes eller gå tapt dersom betalingen ikke gjennomføres, vil lovbruddet utvilsomt være foretatt med redningsformål, og vilkåret vil være oppfylt.

Når det derimot gjelder varer som ikke forringes på samme måte, er det tvilsomt om en redningshandling foretatt med hensikt om å få solgt disse så raskt som mulig innfrir formålkravet. Vurderingen kan synes å avhenge av hvorvidt varene er knyttet til en eksisterende avtale eller ikke. Dersom redningshandlingen er foretatt for å unngå økonomiske sanksjoner som følge av kontraktsrettslig mislighold, vil formålet i stor grad bære preg av å være "for å redde" selskapets økonomiske interesser. Om redningshandlingen heller er foretatt

⁸¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 418.

⁸² Se tilsvarende i Rt. 1995 s. 20.

⁸³ Gröning/Husabø/Jacobsen (2019) s. 424.

for å bedre posisjonen gjennom eksempelvis å få tilgang til et større marked ved den aktuelle kaien etc., er derimot formålet heller å oppnå en fordel. Dersom det å legge til den aktuelle kaien er den eneste måten å få solgt varene på, kan imidlertid saken stille seg annerledes. Dette viser at formålskravet også har nøye sammenheng med kravet til alternativ handling.

I de øvrige typetilfellene synes derimot ikke redningsformålet å være like problematisk. Så lenge faren er tilstrekkelig fremtredende, vil en tilretteleggingsbetaling for å direkte ivareta grunnleggende prosessuelle rettigheter (grensevakt-eksempelet), sikre potensielt livsfarlig materiale (fabrikk-eksempelet) eller å nå frem med nødhjelp (nødhjelp-eksempelet) utvilsomt ha et redningsformål. Tilretteleggingsbetalingen vil da være ytt "for å redde" interessene i fare i disse tilfellene.

4.5 Subsidiaritetskravet

Nødrett er ment å være en siste utvei og sikkerhetsventil, noe som begrunner kravet om at faren for skaden "ikke kan avverges på annen rimelig måte". Etter ordlyden kreves det at det ikke foreligger andre handlingsalternativer, eller at de tilgjengelige handlingsalternativer ikke er "rimelig[e]" å kreve av vedkommende. I teorien betegnes det som et krav til subsidiaritet.⁸⁴ Uttrykket "rimelig" er vagt og skjønnsmessig, og lovteksten gir lite anvisning på hva som kreves av gjerningspersonen.

I forarbeidene legges det til grunn at ved valgmuligheter skal det som innebærer "det minste inngrepet i andres rettsgoder velges", og at nødhandlingen er berettiget når vedkommende har valgt "den rimeligste vei ut av nødsituasjonen".⁸⁵ Dette tyder på at det alternativet som samlet sett medfører minst ulemper skal velges.

Av høyesterettspraksis fremgår det videre at lovlige handlingsalternativer foretrekkes fremfor den ulovlige handlingen, jf. eksempelvis Rt. 1996 s. 1533 og Rt. 1981 s. 21.⁸⁶ I tillegg legges det til grunn at å få hjelp fra andre er et ønskelig alternativ på en rekke områder, for eksempel saker om unnlatt militærtjeneste, som i Rt. 1990 s. 827, og saker om kjøring i for høy fart eller med promille, som i Rt. 1985 s. 1.

⁸⁴ Gröning/Husabø/Jacobsen (2019) s. 427.

⁸⁵ Hhv. Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 202 og NOU 1983: 57 s. 138.

⁸⁶ I sistnevnte heter det at man skal, om mulig, følge "rettsordens spilleregler", jf. dommens side 28.

Overført til typetilfellene av korrupsjon, vil det ved anmodning fra de offentlige tjenestepersonene om tilretteleggingsbetalinger teoretisk sett alltid være mulig å følge loven ved å anmelde vedkommende tjenestemann til politiet der korrupsjon er gjort straffbart. I en ideell verden ville dette løst saken ved å hindre tjenestemannen i å kunne kreve betaling for å gjennomføre tjenestehandlingen.

I det virkelige liv vil det derimot normalt ikke ha noen virkning å anmelde en slik korrupsjonshandling. For det første kan det være at man ikke har praktisk mulighet til å anmelde på grunn av en presset situasjon. Det er derfor fastslått i rettspraksis at man under tvang ikke kan klandres for å velge å foreta den ulovlige handlingen for å berge egen personlig integritet.⁸⁷ Dette vil særlig gjelde i havnesjef-tilfellet hvor det foreligger en direkte trussel mot liv og helse dersom betalingen ikke fremsettes umiddelbart. Skaden kan da ikke "avverges på annen rimelig måte".

Tilsvarende kan anmeldelse eller kontakt med andre myndighetspersoner være praktisk umulig i grensevakt-tilfellet, hvor frihetsberøvelsen fratar nordmannen slik mulighet. Det kan neppe forventes i en slik situasjon at nordmannen pønsker ut en rømningsplan for å unnsnippe varetekten, tyr til vold mot vakten etc. Slike tiltak vil være straffbare i seg selv, og fremstår som svært urimelige å kreve. Faren kan ikke "avverges på annen rimelig måte".

For det andre kan det ta så lang tid å få forholdet på det rene gjennom imøtegåelse av kravet eller eventuelt få en ny tjenestemann på plass at formålet med nødhandlingen kan ha gått tapt. For eksempel kan varene bli forringet i havnesjef-tilfellet, sprengstoffet kan utløses i fabrikk-tilfellet eller den aktuelle nødhjelpen vil være for sen til å kunne hjelpe de trengende i nødhjelp-tilfellet.

For det tredje kan, og er ofte, det øvrige strafferettsystemet også preget av korrupsjon, slik at en anmeldelse av en offentlig tjenestemann sjelden vil føre frem. Å velge det lovlige handlingsalternativet vil da ikke realisere formålet med redningshandlingen, noe som tyder på at skaden "ikke kan avverges på annen rimelig måte".

Andre tenkelige handlingsalternativer kan være å søke den aktuelle tjenestehandlingen foretatt av andre tjenestemenn, enten ved samme kontor, reise til en annen kai, etablere seg i en annen by, etc. Samme problematikk oppstår imidlertid her som ved anmeldelse av den aktuelle

⁸⁷ Rt. 1978 s. 618 på side 622 og Rt. 2010 s. 1076 avsnitt 19 flg.

tjenestemannen, da man enten ikke alltid har mulighet til å møte en annen tjenestemann, eller at å bli betjent av en annen tjenestemann sjelden eliminerer korrupsjonsfaren. Dette følger av at tilretteleggingsbetalinger ofte foregår på steder hvor det generelt er en viss kultur for korrupsjon. Andre handlingsalternativer vil da ikke ivareta formålet med redningshandlingen, og vil ikke "avverge" skaden.

Det kan også stilles spørsmål om man kan kreve at aktørene drar så langt at de ikke vil bli møtt med slike betalingsoppfordringer. Som tidligere nevnt vil likevel ikke dette være et reelt alternativ dersom formålet med redningshandlingen ikke kan realiseres ved lengre opphold eller at et slikt opphold medfører krenkelser av økonomiske interesser gjennom kontraktsrettslig mislighold. Dersom et slikt opphold derimot kun medfører tapt fortjeneste, vil det likevel være et reelt og mer ønskelig handlingsalternativ enn korrupsjonen. Skaden kan dermed "avverges på annen rimelig måte", og vilkåret vil ikke være innfridd.

For tilfellene hvor det ikke foreligger noen reelle handlingsalternativer på handlingstidspunktet kan det problematiseres hvorvidt vedkommende kunne og burde ha valgt andre handlingsalternativer på et tidligere tidspunkt. I forarbeidene omtales problematikken som et spørsmål om "hvilket tidspunkt som er avgjørende for vurderingen av om det foreligger en 'fare'".⁸⁸ Problemstillingen nevnes der som en del av interesseavveiningen, og jeg kommer inn på dette temaet under punkt 4.6.4.

4.6 Proporsjonalitetskravet

4.6.1 Oversikt

For at nødrett anses å foreligge, er det ikke tilstrekkelig at handlingen er foretatt for å redde en lovlig interesse fra fare, og at den utgjør det eneste rimelige handlingsalternativet. Av bokstav b kreves det også at skaderisikoen redningshandlingen skal motvirke "er langt større enn skaderisikoen ved handlingen". Språklig sett siktes det til en interesseavveining og proporsjonalitetsvurdering av faren for skade uten å foreta redningshandlingen, sammenlignet med faren for skade den kriminelle handlingen medfører. Etter forarbeidene skal både "faregraden og omfanget av den skaden som kan voldes" vurderes.⁸⁹ Angående terskelen

⁸⁸ NOU 1992: 23 s. 89.

⁸⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 418.

nevnes ikke annet i forarbeidene enn at det ved "langt større" kreves mindre enn etter den tidligere formuleringen "særdeles betydelig", men mer enn Straffelovkomisjonens forslag om "betydelig tyngre".⁹⁰ Akkurat hvor på skalaen terskelen etter dette ligger, er fortsatt vanskelig å fastslå. Nyttigere er det at det av kommisjonen påpekes at terskelen skal knyttes til "de vanlige grenser for handlefriheten".⁹¹ Interesseovervekten må da være så stor at den legitimerer atferd i strid med den alminnelige handlefriheten.

Videre oppstiller forarbeidene som et utgangspunkt for vurderingen at det skal foretas en matematisk beregning av interessenes økonomiske verdi og faregradens statistiske sannsynlighet. I tilfeller hvor en slik beregning ikke lar seg gjøre når interessene ikke er likeartede, skal utregningsmetoden heller gjelde som et prinsipp for den skjønnsmessige vurderingen.⁹² Som eksempler på den konkrete interesseavveiningen nevnes det at økonomiske interesser må vike for interesser knyttet til liv og helse.⁹³ Forarbeidene kan her forstås dithen at der interessene ikke utgjør sammenlignbare verdier, skal heller interessene vektet ut fra rettsordens alminnelige verdiprioriteringer.

Korrupsjonstilfellene reiser særlige vanskelige problemstillinger for interesseavveiningen. Grunnen til dette er at korrupsjon, som nevnt i punkt 2, ikke bare medfører fare for økonomiske interesser, men også andre interesser som demokratiet, grunnleggende samfunnsstrukturer, privat næringsliv, rettsikkerhet og den alminnelige samfunnsmoral. Interessene på spill vil derfor ikke være likeartede eller sammenlignbare verdier. Følgelig kan ikke interesseavveiningen foretas matematisk, men heller baseres på rettsordenens alminnelige verdivalg og øvrige momenter.

I det følgende vil jeg gå gjennom momentene hver for seg, før jeg kommenterer den samlede interesseavveiningen for hvert enkelt typetilfelle i punkt 4.6.5.

4.6.2 Sammenlignbare områder

Som nevnt tidligere er spørsmålet om korrupsjon kan begås som en nødhandling ikke tidligere behandlet av domstolene ut fra allment tilgjengelig rettspraksis. Interessene på spill ved korrupsjon er derfor ikke autoritativt tatt stilling til og vektet mot andre interesser. Følgelig er

⁹⁰ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 418.

⁹¹ NOU 1992: 23 s. 91.

⁹² NOU 1992: 23 s. 91.

⁹³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 418 flg.

det relevant å se hen til domstolenes interesseavveining ved sammenlignbare typetilfeller og livsområder.

Ett type regelsett som svært ofte brytes med påstått nødhensikt er trafikkreglene, særlig ved promillekjøring og fartsovertredelser. Et særtrekk ved trafikkreglene er at de ikke bare er ment å verne individuelle interesser om liv, helse og eiendom. Trafikkreglene skal også verne kollektive interesser som trafikksikkerheten generelt, borgernes individuelle sikkerhet samt privat og offentlig eiendom.⁹⁴ Rettspraksis knyttet til nødrett ved trafikkovertredelser har derfor en viss overføringsverdi for korrupsjonstilfellene, all den tid korrupsjon i likhet med trafikkreglene er ment å beskytte interesser knyttet til både individet og fellesskapet.

Høyesterett har gjennomgående lagt til grunn at det skal mye til å bryte trafikkreglene i medhold av nødrett, selv for å verne høyverdige interesser som liv og helse. Bakgrunnen er at slike overtredelser i større grad og omfang setter allmennhetens liv og helse i fare. Det uttales blant annet i Rt. 1979 s. 507 at det vil "bare være i de unntakstilfeller hvor legen har grunnlag for å mene at det vil medføre betydelig fare for pasienten om han ikke når raskt frem", at nødrett kan påberopes.⁹⁵ Ut fra rettsordens alminnelige verdiprioritering kan dette tilsi at det skal enda mer ekstraordinære situasjoner til for at nødrett godtas for trafikkovertredelser for å verne mindre viktige interesser som økonomiske interesser.

Overført til korrupsjonstilfellene tilsier den faren korrupsjon skaper for fellesskapet at det skal mer til at nødrett godtas ved korrupsjon enn ved annen økonomisk og liknende kriminalitet. Samtidig medfører ikke korrupsjon like nærstående og direkte risiko for slike høyverdige interesser som liv og helse som trafikkovertredelser gjør. Dette kan tale for en noe lavere terskel enn bare i "unntakstilfeller". Dette kan tale for at der tilretteleggingsbetalinger er avkrevet under direkte trusler mot liv, helse og frihet, skal det lite til før nødrett godtas. Hvor det er andre interesser som står i fare, som økonomiske eller miljømessige konsekvenser, vil terskelen derimot være relativt høy.

Dette samsvarer med en sammenligning av korrupsjonstilfellene med saker om unnlatt oppmøte til militærtjeneste. Militærtjenestereguleringene skal tilsvarende verne viktige fellesskapsinteresser som militærtaktiske hensyn og indirekte rikets sikkerhet. For disse overtredelsene påberopes ofte nødrett under henvisning til at deltakelse i

⁹⁴ Jf. for eksempel Rt. 1980 s. 360 på side 364.

⁹⁵ Dommens side 509; Se i samme retning Rt. 1999 s. 71.

militærøvelsen kunne medført driftstap, omsorgssvikt for barn og husdyr mv.⁹⁶ Nødrett har imidlertid blitt godtatt i visse tilfeller på bakgrunn av at det gjelder sjeldne unntakstilfeller som svært spesielle omsorgsbehov⁹⁷ og alvorlige psykiske problemer⁹⁸.

Korrupsjonsreglene, særlig forbudet mot bestikkelse av offentlige tjenestemenn, skal i likhet med militærtjenestereguleringene verne svært viktige offentlige interesser. Anvendelse av Høyesteretts interesseavveining for disse tilfellene taler da for at korrupsjon kan begås for å verne personlig integritet, men ikke øvrige interesser som materielle verdier. Konkret for typetilfellene tyder dette igjen på at nødrettsgrunnlaget vil føre frem for alle tilfellene hvor det er konkret fare for liv, helse eller frihet, men ikke hvor bestikkelsen foretas for å verne for eksempel økonomiske eller miljømessige interesser i havnesjef- og fabrikk-tilfellene. For slike interesser vil det heller kun være i ekstraordinære situasjoner at nødrett kan føre frem, for eksempel dersom skogen ved siden av fabrikk i typetilfelle nr. 3 er det eneste habitatet til en utrydningstruet fugleart. Korrupsjon må her kunne godtas som en nødhandling.

Liknende interesseavveining følger av rettspraksis fra andre områder med sammenlignbar interessessfære, som saker om manglende byggetillatelse, forsømt skattetrekk og dokumentfalsk.⁹⁹ I likhet med korrupsjon skal disse regelsettene også beskytte fellesskapsinteresser som henholdsvis de samfunnsmessige rammer for bygg og anlegg, statskassen og vern av tillit. Felles for de forskjellige avgjørelsene er at vern av personlig integritet står sterkt, mens nødrett sjelden er godtatt for øvrige interesser.

Samlet viser de sammenlignbare områdene at der overtredelsen medfører fare for fellesskapsinteresser, veier personlig integritet normalt mer, og økonomiske og andre interesser mindre. Videreført til korrupsjonstilfellene, vitner denne verdiprioriteringen om at man kan bestikke for å verne om høyverdige interesser som liv og helse, men normalt ikke andre verdier som eiendom og miljø.

De sammenlignbare område gir imidlertid liten veiledning for grensevakt-eksempelet når det er prosessuelle menneskerettigheter som er i fare. Som vist kan manglende ivaretagelse av

⁹⁶ Jf. hhv. Rt. 1976 s. 864, Rt. 1990 s. 827 og Rt. 1996 s. 269.

⁹⁷ Rt. 1982 s. 1394.

⁹⁸ Rt. 1963 s. 497.

⁹⁹ Jf. hhv. Rt. 1976 s. 743, Rt. 1979 s. 393 og Rt. 1989 s. 1079.

slike rettigheter potensielt føre til fare for personlig integritet, noe som kan tale for at de også kan vernes gjennom korrupsjon som en nødhandling.

På den annen side kan Høyesteretts prioritering på de sammenlignbare områdene tolkes slik at indirekte følger ikke er av like stor betydning. Dette illustreres særlig gjennom Høyesteretts behandling av saker om manglende skattetrekk.¹⁰⁰ Det påberopes gjerne her forgjeves at dårlig likviditet og hensynet til de ansatte og lokalsamfunnet innebærer en ansvarsbefriende nødsituasjon. Brudd på prosessuelle rettigheter gir riktignok mer alvorlige følger enn økonomiske vansker, men denne interesseavveiningen kan vitne om at de direkte rammede interessene har høyest relevans ved vurderingen. Akkurat hvor på skalaen slike prosessuelle rettigheter skal plasseres, er likevel fremdeles uklart.

4.6.3 Verdienes status i rettsordenen

Miljøverninteresser kan også hevdes å havne i en særstilling. Miljøhensyn er en ideell interesse som kan sies å veie tyngre enn øvrige materielle interesser, men er ikke like verneverdig som interesser knyttet til personlig integritet. Hvilken stilling slike ideelle interesser har er lite omtalt i forarbeidene. Av rettspraksis om nødrett er miljøhensyn behandlet i to saker, men ikke som et direkte interesseobjekt. I Rt. 1981 s. 21 og Rt. 2011 s. 1699 ble nødrett i begge avgjørelser påberopt av miljøaktivister som nektet å etterkomme politiets pålegg om å fjerne seg. I 1981-kjennelsen ble redningshandlingen foretatt for å hindre påstått miljøskadelig og ulovlig veibygging, og i 2011-dommen for å hindre konsesjonsbrudd. I begge sakene henviste Høyesterett til at de tiltalte kunne og burde ha fulgt "rettsordenens spilleregler" og saksøkt eller begjært midlertidig forføyning. Miljøhensyn lå heller som en bakenforliggende begrunnelse for aktivistenes aksjoner, og ble derfor ikke direkte tatt stilling til som en interesse i interesseavveiningen. Avgjørelsene erkjenner likevel i form av obiter dictum miljøvern som et relevant hensyn.

At miljømessige interesser veier tungt i rettsordenen underbygges av at miljøvern er nedfelt i Grunnloven § 112. Som nevnt ovenfor kan forarbeidene forstås dithen at interesseavveiningen må søkes klarlagt gjennom rettsordens verdivalg.¹⁰¹ At dette hensynet er fremhevet i Grunnloven som en menneskerettighet vitner om at miljøvern er en interesse med høy rang i

¹⁰⁰ Se Rt. 1972 s. 187, Rt. 1974 s. 1 og Rt. 1979 s. 393. Se også tilsvarende Rt. 1951 s. 969 om manglende byggetillatelse på grunn av boligknapphet.

¹⁰¹ Jf. også Gröning/Husabø/Jacobsen (2019), s. 430.

norsk rett. Det samme gjelder retten til advokatbistand som aktualiseres i grensevakt-eksempelet. Denne grunnleggende rettigheten er forankret i GrL. § 96. At disse verdiene er av konstitusjonell rang taler for at de bør kunne vernes gjennom inngripende redningshandlinger, herunder korrupsjon.¹⁰²

På den annen side kan også demokratihensyn, vern mot myndighetsmisbruk og andre interesser som korrupsjonsreglene er ment å verne om, hjemles i Grunnloven.¹⁰³ Dette tyder på at grunnlovsvernet ikke uten videre opphøyer miljøhensynet over interessene korrupsjonsbestemmelsene skal verne. Det må derfor også ved tilfellene hvor korrupsjon er ment å verne miljøet tas høyde for den strenge terskelen rettspraksis fastlegger for redningshandlinger på bekostning av så viktige interesser. Konkret kan dette innebære at dersom det foreligger en høy og umiddelbar risiko for svært betydelige miljøskader, for eksempel omfattende ødeleggelser og skogbrann i fabrikk-eksempelet, bør dette kunne avverges gjennom korrupsjon.

Dette må også gjelde ved større fare for dyrelivet, som spesielt er aktuelt i fabrikk-eksempelet. Dyrenes liv og helse har lenge nytt et særskilt vern i norsk rett.¹⁰⁴ I nødrettslig sammenheng kan det vises til at etter naturmangfoldloven § 17 annet ledd kan avliving av vilt bare foretas som en nødhandling for å verne mennesker dersom det "må anses påkrevd". Formuleringen "må anses påkrevd" er etter ordlyden strengere enn tilsvarende "ikke kan avverges på annen rimelig måte" i strl. § 17, noe som vitner om høyere verdimessig vekt enn lovlige interesser generelt. Bestemmelsen verner heller ingen andre nødrettsobjekter enn mennesker, noe som tyder på at rettsordenen vekter dyrenes liv og helse høyere enn for eksempel materielle verdier. Med tanke på at korrupsjon ikke direkte medfører fare for mer høyverdige interesser, trekker dette i retning av at dyrs liv og helse kan vernes gjennom en korrupsjonshandling. I fabrikk-eksempelet må dette medføre at dersom ukontrollert sprengning kan treffe eksempelvis et fjøs fullt av husdyr eller en skog med et aktivt dyreliv, kan tilretteleggingsbetalinger godtas i medhold av nødrett.

¹⁰² Om menneskerettigheter og lex superior-betraktninger i nødrettslig sammenheng, se Rt. 1989 s. 1079.

¹⁰³ For eksempel i GrL. §§ 1, 2, 15, 21, 49, 95 og 98.

¹⁰⁴ Dette illustreres gjennom for eksempel lov 29. mai 1981 nr. 38 om jakt og fangst av vilt (viltloven), lov 19. juni 2009 nr. 97 om dyrevelferd (dyrevelferdsloven) og lov 19. juni 2009 nr. 100 om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven).

4.6.4 Manglende forebygging

Et annet moment som er vektlagt i rettspraksis er, som tidligere nevnt, om faren nødrettshandlingen skal verne mot er selvforskyldt. Dersom gjerningspersonen hadde oppfordring og mulighet til å sette i gang forebyggende tiltak for å hindre at faren oppstod, kan det føre til at nødrett ikke kan gi grunnlag for ansvarsfrihet.¹⁰⁵ I rettspraksis har dette momentet vist seg å kunne ha avgjørende betydning. Illustrerende er Rt. 1976 s. 864 "Gartneri-dommen". I dommen hadde en leder av et gartneri etter å ha uteblitt fra en heimevernsøvelse påberopt seg nødrett med henvisning til at deltakelse på øvelsen ville medført særlige driftsproblemer og økonomisk tap. Høyesterett viser til at det ikke er uteblivelsestidspunktet som er avgjørende for subsidiaritetsvurderingen, men heller tidspunktet vedkommende kjente eller burde ha kjent til muligheten for fare.¹⁰⁶ Det ble lagt til grunn at gartneri-eieren enkelt kunne ha unngått nødsituasjonen gjennom planlegging av driften, og nødrettsanførselen førte ikke frem.

Høyesterett etablerer her en regel om at dersom gjerningspersonen kjente til den mulige faren på et tidligere tidspunkt, forplikter dette vedkommende til å forebygge den aktuelle faren gjennom tilgjengelige handlingsalternativer.¹⁰⁷

Vurderingen videre er todelt. Først må det drøftes hva som kreves av gjerningspersonen for å skaffe seg kunnskap om mulig fare. Deretter blir spørsmålet hvilken form for handleplikt slik kunnskap medfører. Forventes det for eksempel ved kunnskap om korrupsjonskultur i et område at vedkommende avstår fra sin virksomhet i det aktuelle området i sin helhet?

Den første problemstillingen om anskaffelse av kunnskap er ikke drøftet inngående i dommene vedrørende manglende forebygging. I eksempelvis Rt. 1986 s. 505 "Forsikringsbedrageri-dommen", hadde en lege skrevet ut resepter til en person som hadde hjulpet ham med forsikringsbedrageri, og påberopt seg nødrett under henvisning til at han følte seg truet til å skrive ut reseptene. Høyesterett avfeide nødrettsanførselen og viste ikke til annet enn at situasjonen var selvforskyldt. Det utdypes for eksempel ikke om legen kjente til

¹⁰⁵ I teorien omtalt som et spørsmål om faren var selvforskyldt, jf. Matningsdal (2015), kommentarer til § 17 punkt 5.2.

¹⁰⁶ Dommen er henvist til i Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 417 som illustrasjon for momentet om selvforskyldt fare.

¹⁰⁷ Samme vurderingstema anvendes i blant annet Rt. 1984 s. 665, Rt. 1984 s. 1128 og Rt. 1996 s. 269 om uteblivelse fra militærtjeneste, og øvrige i Rt. 1947 s. 742, Rt. 1948 s. 957, Rt. 1965 s. 1008, Rt. 1986 s. 505 og Rt. 1989 s. 973. Flere av dommene vil kommenteres nærmere nedenfor.

at den medsammensvorne allerede var pillemisbruker eller kjent for utpressing. Det at kunnskapselementet ikke drøftes, er mest naturlig å forstå dithen at det var den alminnelige kunnskapen om risikoen ved deltakelse i kriminell virksomhet, som forsikringsbedrageri, som forpliktet legen.¹⁰⁸ Svaret på den første underproblemstillingen er derfor at det ikke kreves spesielt mye eller konkret kunnskap før den medfører en viss handleplikt.

Det må for øvrig legges til i denne relasjonen at gjerningspersonen ifølge § 25 skal dømmes ut fra "sin oppfatning av den faktiske situasjonen på handlingstidspunktet". Språklig sett innebærer dette at vedkommende skal bedømmes ut fra den kunnskap og forståelse om de reelle omstendighetene vedkommende har. Relatert til momentet om selvforskyldt fare medfører dette at dersom det sannsynliggjøres i tilstrekkelig grad at gjerningspersonen faktisk ikke besitter den aktuelle kunnskapen om korrupsjonsrisikoen, kan ikke vedkommende klandres.¹⁰⁹ Selv om manglende allmennkunnskap kanskje kan anses uaktsom, kan heller ikke uaktsomheten tillegges vekt, all den tid uaktsom korrupsjon ikke er straffbart, jf. § 25 annet ledd, jf. § 21.

Når det så gjelder problemstillingen om hva slags handleplikt kunnskap om faren medfører, ble det eksempelvis i Rt. 1996 s. 269 lagt til grunn at det ikke var tilstrekkelig for en tjenestepliktig bonde å ha kontaktet lensmannen, jordbrukssjefen og kamerater for muligheter for avlastning. Høyesterett fant at nærmere kontakt med de militære myndigheter på et tidligere tidspunkt kunne gitt en mer fleksibel tjenestegjennomføring. Avgjørelsen viser at det kreves relativt omfattende bestrebelser for å hindre at faren oppstår, ettersom nærmest alle tilgjengelige handlingsalternativer forventes forsøkt. Samtidig viser blant annet Gartneridommen at det ikke kreves så mye at aktørene avstår fra den aktuelle virksomheten i sin helhet, selv om dette ville redusert farerisikoen betraktelig.¹¹⁰

Motsetningsvis ble det i Forsikringsbedrageri-dommen og NS-dommen lagt til grunn at partene burde ha avstått fra den aktuelle virksomheten totalt. En fellesnevner her er at både NS-medlemsskap og innblanding i forsikringsbedrageri kan sees på som risikofylt virksomhet i seg selv. Dette i motsetning til landbruk, gartneri og endring av driften i en fabrikk, som ikke medfører noen nevneverdig risiko. I Rt. 1965 s. 1008 Pølsefabrikk-dommen krevdes det

¹⁰⁸ Sml. Rt. 1948 s. 957 "NS-dommen" og Rt. 1965 s. 1008 "Pølsefabrikk-dommen".

¹⁰⁹ Beviskravet følger prinsippet om at enhver rimelig tvil om faktum skal komme tiltalte til gode, jf. Rt. 2008 s. 1659 avsnitt 17.

¹¹⁰ Det samme gjelder i de øvrige militærtjeneste-dommene.

derfor ikke at man unnlot å endre driften, men heller at man forberedte seg på muligheten for lang ventetid hos bygningsmyndigheten. Det avgjørende synes etter dette å være hvor risikofylt den aktuelle virksomheten er.

For øvrig må det bemerkes at de nevnte avgjørelsene knytter seg til den gamle strl. 1902 § 47, som opererte med en noe høyere terskel enn den någjeldende strl. § 17.¹¹¹ For momentet om manglende forebygging kan det dermed være grunn til å stille noe lempeligere krav til hvor mye tiltak som kreves av vedkommende.

Typetilfellene om tilretteleggingsbetalinger er innviklede med hensyn til kunnskap og risiko, da korrupsjonsfaren avhenger av så mange forskjellige faktorer, og kan hevdes å havne i en mellomstilling. Skjønt at skipsfart, utenlandsreising, sprengstoffproduksjon og krisehjelp generelt kan forbindes med en viss risiko, kan slik virksomhet definitivt ikke karakteriseres som like risikofylt som for eksempel deltakelse i forsikringsbedrageri som i Forsikringsbedrageridommen. Farerisiko og en eventuell handleplikt synes da for typetilfellene å ha sammenheng med hvor spesifisert kunnskap man har om mulige farekilder, for eksempel den konkrete muligheten for å bli anmodet om bestikklser i de enkelte situasjonene. Havnesjef-eksempelet kan her tjene som eksempel. Dersom vedkommende har eller burde ha skaffet seg kunnskap om at større lasteskip ofte blir stoppet for å avkreves penger, kan dette tilsi mer vidtgående handleplikt. Selskapet bør da øke sikkerheten ombord for å sikre seg i møte med pirater, og om det ikke vil virke effektivt, avstå fra reisen til det aktuelle området i sin helhet. For de andre tilfellene må det samme gjelde – dersom det foreligger kunnskap om helt spesifikk risiko for å bli presset til korrupsjon, bør virksomheten unngås helt dersom risikoen ikke kan elimineres eller reduseres betraktelig på annen måte.

4.6.5 Interesseavveiningen i hvert enkelt typetilfelle

Gjennomgangen av proporsjonalitetskravet viser at formuleringen "langt større" i § 17 b) kan føre til svært ulike resultater i tilnærmet like tilfeller. Dette illustreres av de ulike måtene interesseavveiningen gir utslag for i typetilfellene av tilretteleggingsbetalinger oppstilt i punkt 1.4.3. I det følgende vil jeg trekke sammen trådene fra gjennomgangen av de forskjellige momentene i proporsjonalitetsvurderingen i relasjon til hvert enkelt typetilfelle.

¹¹¹ Se punkt 4.1.

Havnesjef-tilfellet:

Det spesielle ved havnesjef-tilfellet er ikke bare at det her potensielt er fare for en rekke forskjellige interesser, som naturligvis fører til forskjellige resultater i interesseavveiningen. Vurderingen blir også ulik innenfor de forskjellige interessene, ettersom variasjoner innenfor interessene kan gi fare for ulikt skadeomfang. Når det er fare for kapteinen, mannskapets eller deres families liv, helse og frihet, viser rettspraksis på sammenlignbare områder at det ikke kan kreves mye før korrupsjon i form av tilretteleggingsbetalinger godtas. Ved fare for økonomiske interesser, avhenger det derimot av hvor hypotetisk og ubestemt faren er, og hvorvidt redningshandlingen knytter seg til å hindre ulemper eller å oppnå fordeler.

De miljømessige interessene vil, som vist særlig gjennom momentet om verdienes status i rettsordenen (punkt 4.6.3), volde visse problemer i praksis. Bakgrunnen er uklarheter knyttet både til hensynets betydning i rettsordenen samt i hvilken grad, art og omfang det er sannsynlighet for skade på miljøet. Ut fra rettspraksis fra sammenlignbare områder kan det være grunn til å kreve ekstraordinære omstendigheter for å kunne verne miljøet gjennom en slik korrupsjonshandling.

Videre kan det etter momentet om manglende forebygging generelt i havnesjef-tilfellet være grunn til å kreve at vedkommende helt avstår fra å drive virksomhet tilknyttet den aktuelle havnen, dersom man har konkrete holdepunkter om at tilretteleggingsbetalinger ofte avkreves der.

Grensevakt-tilfellet:

I tilfellet med grensevakten oppstår andre vurderingstemaer. I motsetning til liv, helse og materielle verdier som havnesjef-tilfellet aktualiserer, er ikke den prosessuelle rettigheten til advokatbistand i en straffesak autoritativt vektet av Høyesterett i nødrettslig sammenheng på samme måte. Det er imidlertid ikke tvil om at slike grunnleggende menneskerettigheter nyter sterkt vern i norsk rett. Dette kan trekke i retning av at retten til advokatbistand må kunne forsvares på lik linje med interesser som liv og helse. Når korrupsjonsbestemmelsen skal ivareta hensynet til rettssikkerhet og rettferdighet, må korrupsjon også kunne tenkes å begås for å verne forutsetningene for rettssikkerhet og rettferdighet, som menneskerettighetene utgjør.¹¹² Når vedkommende ellers er i en så presset situasjon som i den foreliggende, hvor

¹¹² Se fortalen til Universal Declaration of Human Rights.

blant annet frihetsberøvelsen umuliggjør rimelige alternative handlinger, må en tilretteleggingsbetaling her normalt kunne godtas.

Det kan imidlertid stille seg annerledes her som i havnesjef-tilfellet dersom alternative handlinger kunne ha blitt foretatt på et tidligere tidspunkt for å unngå at faren oppstod. Avgjørende vil da være kunnskapen vedkommende har om muligheten for slik fare, for eksempel kjennskap til en mulig anklage, eventuelt om noen i Jemen har interesse av å fabrikere slik anklage, etc. Uten slik kunnskap kan det derimot neppe kreves noen forutgående tiltak, som å alltid reise i følge med en forsvarsadvokat, ettersom slike tiltak ikke fremstår som rimelige under ordinære omstendigheter.

Fabrikk-tilfellet:

I likhet med havnesjef-eksempelet, kan det i fabrikk-eksempelet også bli fare for liv, helse, eiendom og miljø. I tillegg kan dyrenes liv og helse komme til skade her. Tilsvarende vil derfor verdiprioriteringen som fastsatt overfor også gjelde her, hvorav liv og helse som regel kan vernes gjennom korrupsjon. Muligheten for vern av de andre interessene gjennom korrupsjon vil avhenge mer av omstendighetene og heller være aktuelt i ekstraordinære situasjoner. For eksempel vil materielle verdier kun tenkes å kunne bli vernet gjennom korrupsjon dersom det er snakk om så mye sprengstoff at nabolaget eller dyrelivet i nærheten vil bli berørt.

Spesielt for denne situasjonen er at det foreligger et tidspress som følge av sprengningsfaren. Dette utelukker blant annet flere alternative handlinger som vil ta for lang tid til å kunne realisere redningsformålet. På den annen side kan det påstås at tidspresset medfører at det må stilles strengere krav til forutgående tiltak der det er mulig, slik at den svært pressede situasjonen i større grad kan unngås. Det kan for eksempel tenkes at fabrikkene kunne ha anlagt en backup-generator som er koblet til annen energikilde enn det regionale strømmettet. Dersom slike alternative løsninger ikke er mulige, og man har konkret kunnskap om at den regionale myndigheten gjennomgående er korrupt, kan Høyesteretts praksis knyttet til momentet om manglende forebygging tale for at virksomheten må legges et annet sted.

Nødhjelp-tilfellet:

Tilfellet av nødhjelp skiller seg fra de andre typetilfellene på flere måter. Det er for det første bare liv og helse som er utsatt for fare. Ettersom slike høyverdige interesser godtas som

nødrettsobjekter for sammenlignbare kriminalitetstyper, bør korrupsjon også være ansvarsfritt når det er begått for å sikre nødhjelp til et kriserammet område. Utenom at faren må være tilstrekkelig konkret og nærliggende, synes de andre kravene til nødsituasjonen å være uproblematisk i dette tilfellet.

Når det gjelder momentet om manglende forebygging i punkt 4.6.4 og mulige forutgående tiltak, er det klart at den humanitære krisens art, omfang og lokasjon normalt er utenfor bistandsorganisasjonens kontroll. Det at tilretteleggingsbetalingen går til presidentens valgkampanje vitner om at kontakt med en annen flyplass eller flyplassbetjent ikke vil avhjelpe situasjonen. Det kan da stilles spørsmål om innsmugling av bistandsartiklene vil være en mer ønskelig kriminell handling enn korrupsjon. Som nevnt foretrekkes "det minste inngrepet i andres rettsområde", ifølge forarbeidene.¹¹³ Slik oppfordring til spekulasjon av hvilken straffbar gjerning som "lønner seg" fremstår imidlertid uheldig i et strafferettsperspektiv, ettersom det kan fremstå som større aksept av visse kriminelle handlinger. Å hindre korrupsjon ved å godta andre kriminelle handlinger må derfor i beste fall være en midlertidig løsning av problemet.

Når det kommer til å hindre at det i det hele tatt oppstår en nødsituasjon, vil så mange andre faktorer å spille inn at det virker uhensiktsmessig å la det utgjøre en skranke for ansvarsfrihet ved slike tilretteleggingsbetalinger. Krisen kan følge av en naturkatastrofe utenfor menneskelig kontroll. Dersom krisen derimot følger av menneskelige konflikter eller andre handlinger kan det tenkes at politisk press eller diplomatisk konfliktløsning kan hindre at nødsituasjonen oppstår. Slik forebygging kan imidlertid ikke tilfalle medlemmene i en enkelt bistandsorganisasjon alene. Dette tyder på at manglende forebygging ikke kan tillegges betydning i nødhjelps-tilfellet, og korrupsjon i form av tilretteleggingsbetalinger må her kunne godtas.

¹¹³ NOU 1992: 23 s. 90.

5 Sammenfatning og avsluttende refleksjoner

Oppgaven viser at tilretteleggingsbetalinger foranlediget av en nødsituasjon gir opphav til en rekke komplekse rettslige dilemmaer og avdekker et større uavklart område i norsk antikorrupsjonslovgivning.

Underproblemstillingene som skaper slik uklarhet er særlig den nedre grense for "utilbørlig fordel" i § 387, forholdet mellom rettsstridsreservasjonen "utilbørlig" og straffrihetsgrunner samt rekkevidden av de skjønsmessige vilkårene i § 17. Rettspraksis oppstiller visse vurderingsmomenter, men problemstillingen om korrupsjon som en nødhandling er (ennå) ikke behandlet av hverken Høyesterett eller underinstansene. Løsningen beror derfor på vage retningslinjer knyttet til sakens helt konkrete omstendigheter.

Ut ifra et rettsavklaringsperspektiv kan man håpe at en slik sak en gang vil bli gjenstand for domstolsbehandling, men det foreligger en rekke prosessuelle skranker som gjør dette usannsynlig. Ettersom korrupsjon normalt foregår skjult, er det krevende for påtalemyndigheten å oppdage og bevise. I tillegg medfører forholdets preg av nødsituasjon at det sjelden vil oppfylle påtalemyndighetens beviskrav om objektiv og subjektiv overbevisning om at vedkommende utover enhver rimelig tvil er skyldig i det straffbare forholdet.¹¹⁴ At et tilfelle av korrupsjon begått som en nødhandling skal nå helt frem til irettføringsstadiet med domstolsbehandling fremstår derfor som lite trolig.

Løsningen må derfor bero på generelle rettskilder om korrupsjon og nødrett, som gir uklare grenser. Slike uklarheter er problematisk for rettssikkerheten, idet borgerne vanskelig kan forutberegne sin rettsstilling i en slik situasjon. Uklare grenser er dessuten uheldig i nødrettslig sammenheng, ettersom slike situasjoner av natur fordrer umiddelbar handling uten mye tid til å foreta grundige rettskildesøk eller å tenke gjennom de samfunnsmessige konsekvensene av korrupsjon. Når slike situasjoner til stadighet oppstår i praksis, kan manglende rettsavklaring, eventuelt en for streng praktisering av reglene, føre til avskrekkende effekt for egentlig lovlige og svært nødvendige redningshandlinger.

¹¹⁴ Jf. forutsetningsvis av Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker(strpl.) § 249 (1) og særlig NOU 2007: 7 s. 121 flg. og Rfr 3/2018 s. 14 flg.

Som en følge vil en nærliggende løsning etter min mening være å ikke praktisere nødrettsreglene for strengt. Som vist av gjennomgangen av nødrettsvilkårene i punkt 4, vil vilkårene for nødrett i utgangspunktet normalt være oppfylt for tilretteleggingsbetalinger foretatt for å redde høyverdige interesser som liv, helse og prosessuelle menneskerettigheter fra fare, så lenge faren er tilstrekkelig bestemt og forestående. For øvrige interesser kan vilkårene også være oppfylt under visse ekstraordinære omstendigheter.

Når slike forhold foreligger, oppstiller rettspraksis en ytterligere begrensning i nødrettsadgangen som er særlig aktuell ved korrupsjon. Ved konkret kunnskap om korrupsjonsfare under gitte omstendigheter, kan manglende gjennomføring av tilgjengelige forebyggende tiltak føre til at nødrett ikke kan påberopes.¹¹⁵ I visse tilfeller kan dette føre til at man er nødt til å helt avstå fra å oppsøke situasjonen, for eksempel avstå fra å drive det aktuelle virket, og dermed hindre at nødsituasjonen oppstår. I blant annet et næringsmessig perspektiv er dette svært begrensende for effektiv, hensiktsmessig og lønnsom handel.

I et antikorrupsjonsperspektiv virker det heller ikke som en effektiv løsning på korrupsjonskulturen å straffesanksjonere enkeltpersoner, all den tid det gjerne er den passive bestikker som tar initiativet til tilretteleggingsbetalingen. De offentlige tjenestepersonene vil nok ikke bli avskrekket fra å fortsette slik virksomhet selv om antallet av mulige adressater for betalingsanmodningene fra noen land synker. Mulige adressater kan fortsatt komme fra nasjoner som ikke håndhever antikorrupsjonslovgivningen like strengt, samt at bestikkelseskulturen normalt er organisert og forutsatt fra høyere hold. Som påpekt i punkt 4.5 vil ikke anmeldelse og rapportering av et slikt bestikkelsessystem fra borgerne nødvendigvis eliminere problemet.

Sammenlagt tilsier korrupsjon- og nødrettsbestemmelsenes formål med dette at det ved tilretteleggingsbetalingstilfeller ikke kan stilles for strenge krav til ansvarsfrihet. Man bør derfor, spesielt ved proporsjonalitetsvurderingen etter § 17 b), ta nøye hensyn til de spesielle situasjonene som kan oppstå i slike situasjoner og konsekvensene av for streng praktisering. Som et universelt og internasjonalt problem fremstår det heller som nærliggende at ansvaret for bekjempelse av slik utenlandsk korrupsjonskultur pålegges ressurssterke myndigheter, ved at de må ta i bruk andre statlige maktmidler enn straffesanksjonering av den enkelte borger. Det kan for eksempel innføres internasjonal, effektiv kontroll, samt utøves politisk press mot

¹¹⁵ Jf. punkt 4.6.4.

mektige bedrifter, finansielle institusjoner og utenlandske myndigheter som tjener på korrupsjon. På den måten kan myndighetene sørge for at det er de som faktisk tjener på at rettssikkerheten, rettferdigheten og rettsstaten svekkes, som betaler prisen, i stedet for en enkeltperson i en nødsituasjon.

Kildeliste

Lover

Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven – Grl.)

Lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven 1902 – strl. 1902)

Lov 22. mai 1902 nr. 13 Militær straffelov

Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven – strpl.)

Lov 29. mai 1981 nr. 38 om jakt og fangst av vilt (viltloven)

Lov 4. juli 2003 nr. 79 Lov om endringer i straffeloven mv. (straffebud mot korrupsjon)

Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven – strl.)

Lov 19. juni 2009 nr. 97 om dyrevelferd (dyrevelferdsloven)

Lov 19. juni 2009 nr. 100 om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven)

Forarbeider og andre offentlige publikasjoner

NOU 1983: 57 Straffelovgivningen under omforming

NOU 1991: 11 Gransking av Oslo kommune – Rapport nr. 2. Tilgjengelig i fulltekst på Nb.no

NOU 1992: 23 Ny straffelov – alminnelige bestemmelser (Straffelovkommisjonens delutredning V)

NOU 2002: 22 Straffebestemmelse mot korrupsjon

NOU 2007: 7 Fritz Moen og norsk strafferettspleie

Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) Om lov om endringer i straffeloven mv. (straffebud mot korrupsjon)

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) Om lov om straff (straffeloven)

Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) Om lov om endringer i straffeloven 20. Mai 2005 nr. 28 mv. (skjerpene og formildende omstendigheter, folkemord, rikets selvstendighet, terrorhandlinger, ro, orden og sikkerhet og offentlig myndighet)

Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)

Prop. 66 L (2019-2020) Endringer i straffeloven mv. (avvergingsplikt, utenomrettslig tvangsekteskap, diskrimineringsvern, skyting mot politiet mv.)

St.meld. nr. 35 (2003-2004) Felles kamp mot fattigdom

Innst. 191 L (2016-2017) Innstilling fra justiskomiteen om Representantforslag om utvidet ansvar for selskapers ansvar for korrupsjonshandlinger, tilføyelse til straffeloven § 389

Innst. 328 L (2019-2020) Innstilling fra justiskomiteen om Endringer i straffeloven mv. (avvergingsplikt, utenomrettslig tvangsekteskap, diskrimineringsvern, skyting mot politiet mv.)

Justis- og beredskapsdepartementet: *Mandat for utredning av reglene om foretaksstraff og korrupsjon*, 31. mai 2018, Regjeringen.no

Rundskriv fra Riksadvokaten nr. 3/2018 Kvalitetsrundskrivet

Rettspraksis

HR-2017-1776-A	Rt. 2009 s. 1412	Rt. 1996 s. 1533
Rt. 2014 s. 786	Rt. 2009 s. 130	Rt. 1995 s. 20
Rt. 2013 s. 1025	Rt. 2008 s. 1659	Rt. 1992 s. 1639
Rt. 2012 s. 243	Rt. 2001 s. 227	Rt. 1990 s. 827
Rt. 2011 s. 1495	Rt. 1999 s. 71	Rt. 1989 s. 973
Rt. 2011 s. 1699	Rt. 1996 s. 269	Rt. 1989 s. 1079
Rt. 2010 s. 1076	Rt. 1996 s. 1111	Rt. 1986 s. 505

Rt. 1985 s. 1	Rt. 1978 s. 618	Rt. 1963 s. 497
Rt. 1984 s. 665	Rt. 1976 s. 743	Rt. 1955 s. 400
Rt. 1984 s. 1128	Rt. 1976 s. 864	Rt. 1953 s. 689
Rt. 1982 s. 1394	Rt. 1974 s. 1	Rt. 1951 s. 969
Rt. 1981 s. 21	Rt. 1972 s. 187	Rt. 1948 s. 957
Rt. 1980 s. 360	Rt. 1965 s. 1008	Rt. 1947 s. 742
Rt. 1979 s. 393	Rt. 1964 s. 591	Rt. 1939 s. 336
Rt. 1979 s. 507	Rt. 1963 s. 210	

Juridisk litteratur

- Andenæs/Rieber-Mohn/Sæther (2016) Andenæs, Johs., Georg Fredrik Rieber-Mohn og Knut Erik Sæther, *Alminnelig strafferett*, 6.utgave, Universitetsforlaget 2016.
- Andersen (1999) Andersen, Kjell V., *Strafferettslig nødrett*, Universitetsforlaget 1999.
- Berg-Rolness (2016) Berg-Rolness, Gregar, *Skatteparadisene og den internasjonale selskapsretten*, Gyldendal Norsk Forlag AS, 2016.
- Chada/Sallon QC/Tate (2014) Chada, Raj, Christopher Sallon QC, Sam Tate, *Bribery: A compliance Handbook*, Bloomsbury Professional Ltd 2014.
- Comer/Stephens (2013) Comer, Michael J. og Timothy E. Stephens, *Bribery and Corruption*, Gower Publishing Company 2013.
- Ellingsen/Rocher (2011) Ellingsen, Einar Christie, Elisabeth Rocher, "Internasjonale håndhevingstrender – krav til selskapenes tiltak mot korrupsjon", *Praktisk økonomi & finans*, 2011, nr. 4, s. 21-25.

- Frøberg (2012) Frøberg, Thomas, "Skillet mellom rettmessighetsgrunner og unnskyldningsgrunner", *Jussens venner* 2012, nr. 1 s. 1-32.
- Gröning/Husabø/Jacobsen (2019) Gröning, Linda, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff*, 2. utgave, Fagbokforlaget 2019.
- Harper (1999) Harper, Robert Francis, *The Code of Hammurabi King of Babylon: About 2250 B.C*, 2. utgave, The Lawbook Exchange Ltd. 1999.
- Matningsdal (2015) Matningsdal, Magnus, *Straffeloven 2005, kommentarutgave*, Universitetsforlaget 2015, ajourført 1. januar 2020.
- Matningsdal (2016) Matningsdal, Magnus, *Norsk spesiell strafferett*, 2. utgave, Fagbokforlaget 2016.
- Monsen (2014) Monsen, Erik, *Innføring i juridisk metode og oppgaveteknikk*, 2. utgave, Cappelen Damm Akademisk, 2014.
- Stordrange (2014) Stordrange, Bjørn, *Forbrytelser mot vårt økonomiske system*, Fagbokforlaget 2014.
- Søreide (2011) Søreide, Tina, "Utfordringer knyttet til korrupsjon i internasjonal handel og investeringer", *Praktisk økonomi & finans*, 2011 nr. 4, s. 26-33.

Øvrige artikler, rapporter og liknende

Amnesty International, "Amnesty International Global Report – Death Sentences and Executions 2019", London 2020,
<https://www.amnesty.org/download/Documents/ACT5018472020ENGLISH.PDF> (lest 03.06.2020).

Global Compact Network Australia, "Anti Bribery and Corruption: Trends for 2019", 1. april 2019, <https://unglobalcompact.org.au/abctrends-2019/> (lest 03.06.2020).

Liv Sofie Okkenhaug, "Korrupsjonsfri kommune", *Bergens Tidende*, 16. desember 2006,
<https://www.bt.no/nyheter/lokalt/i/BMP29/korrupsjonsfri-kommune> (lest 03.06.2020).

PricewaterhouseCoopers, "Gjennomgang av korrupsjonsregelverk, antikorrupsjonstiltak og eierstyring", Oslo 1. September 2016,

<https://www.regjeringen.no/contentassets/1e258223629a4b69999cab9b82ccd35f/rapport-narings--og-fiskeridepartementet-01.09.2016.pdf> (lest 03.06.2020).

Transparency International, "Corruptionary A-Z: Facilitation Payments",

<https://www.transparency.org/en/corruptionary/facilitation-payments> (lest 03.06.2020).

Transparency International Norge, "Antikorrupsjon dilemmasamling", 31.mars 2017,

http://transparency.no/wp-content/uploads/TI_dilemmasamling_2017_kursdeltakere_web-002.pdf (lest 03.06.2020).

Økokrim, "Trusselvurdering", 2018,

https://www.okokrim.no/getfile.php/4311968.2528.wwbt7inbjmqsjw/Trusselvurdering_okokrim_2018.pdf (lest 03.06.2020).

Konvensjoner

Universal Declaration of Human Rights, Paris, vedtatt 10. desember 1948, A/RES/217 (III) A.

United Nations International Covenant on Civil and Political Rights, New York, vedtatt 16. desember 1966, ikrafttrådt 23. mars 1976, 999 UNTS s. 171.

Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, Paris, vedtatt 17. desember 1997, ikrafttrådt 15. februar 1999 ("OECD-konvensjonen"), 2802 UNTS.

Criminal Law Convention on Corruption, Strasbourg, 27. januar 1999, ikrafttrådt 1. juli 2004 ("Europarådskonvensjonen"), 2216 UNTS s. 225.

United Nations Convention against Transnational Organized Crime, New York, vedtatt 15. november 2000, ikrafttrådt 29. september 2003 ("FN-konvensjonen"), 2225 UNTS s. 209.

Øvrige utenlandske og internasjonale kilder

Council of Europe, "Explanatory rapport to the Criminal Law Convention on Corruption", Strasbourg, 27.01.1999 ("Europarådsveiledningen").

OECD Working Group on Bribery in International Business Transactions, "Commentaries on the Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions", 21. November 1997.

OECD Working Group on Bribery in International Business Transactions, "Recommendation of the Council for Further Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions", 9. Desember 2009.

The United States Department of Justice, "A Resource Guide to the U.S. Foreign Corrupt Practices Act", november 2012.

The United States Foreign Corrupt Practices Act, 19. desember 1977, 15 U.S.C § 78dd-1, et seq.

United Kingdom Bribery Act, 8. april 2010, c. 23.

United Kingdom Ministry of Justice, "The Bribery Act 2010 Guidance: about procedures which relevant commercial organisations can put into place to prevent persons associated with them from bribing (section 9 of the Bribery Act 2010)", mars 2011.

United Nations Office on Drugs and Crime, "Legislative Guide for the implementation of the United Nations Convention against Corruption", 2.utgave, New York, 2012 ("FN-veiledningen").